

Usporedba strategija i načela uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku

Ipša, Anja

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:274080>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-06**



Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)



Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Katedra za hungarologiju

Odsjek za hungarologiju, turkologiju i judaistiku

Anja Ipša

**USPOREDBA STRATEGIJA I NAČELA ULJUDNOSTI
U HRVATSKOM, MAĐARSKOM I SLOVENSKOM JEZIKU**

DIPLOMSKI RAD

Mentorice: dr. sc. Virna Karlić, doc.

dr. sc. Kristina Katalinić, doc.

Zagreb, studeni 2020.

Izjava o neplagiranju

Ja, Anja Ipša, kandidatkinja za magistru južne slavistike i hungarologije, izjavljujem da je ovaj magistarski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da niti jedan dio magistarskog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno prepisan iz kojega necitiranog rada. Isto tako izjavljujem da nikoji dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Anja Ipša

POTPIS

Sadržaj

Sažetak	1
Summary	1
1. Uvod	2
2. Teorijski okvir	4
2.1. Pragmatika i teorija uljudnosti.....	4
2.2. Griceova teorija konverzacijske implikature	5
2.3. Načelo uljudnosti prema G. Leechu	6
2.4. Teorija uljudnosti P. Brown i S. Levinsona.....	6
2.4.1. Koncept obraza	6
2.4.2. Strategije uljudnosti	7
2.4.3. Faktori koji utječu na izbor strategija uljudnosti	10
2.5. Primjena teorije uljudnosti u hrvatskom jezikoslovlju	12
2.6. Primjena teorije uljudnosti u mađarskom jezikoslovlju	16
2.7. Primjena teorije uljudnosti u slovenskom jezikoslovlju.....	19
2.9. Deiksa i uljudnost	23
3. Strategije i sredstva izražavanja uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku	26
3.1. Honorifici u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku	30
3.2. Sredstva izražavanja uljudnosti u normativnim priručnicima hrvatskog, mađarskog i slovenskog standardnog jezika	32
3.2.1. Kratak prikaz analiziranih rječnika hrvatskoga jezika	34
3.2.1.1. Analiza pragmatičke informacije u rječnicima hrvatskog jezika	35
3.2.2. Kratak prikaz analiziranih rječnika mađarskog jezika	42
3.2.2.1. Analiza pragmatičkih informacija u rječnicima mađarskog jezika	42
3.2.3. Kratak prikaz analiziranoga rječnika slovenskog jezika.....	53
3.2.3.1. Analiza pragmatičkih informacija u rječniku slovenskog jezika	53
3.2.4. Analiza ti/Vi zamjenica u hrvatskim, mađarskim i slovenskim gramatikama.....	59
3.2.5. Analiza ti/ Vi zamjenica u hrvatskim, mađarskim i slovenskim pravopisima.....	63

4. Rasprava	66
5. Zaključak	68
6. Literatura	69

Sažetak

Rad se bavi načelima, sredstvima i strategijama izražavanja uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku. U prvom, teorijskom dijelu rada, predstavljena su temeljna načela teorije uljudnosti te sredstva njezina izražavanja, s posebnom pažnjom usmjerenom na socijalne deiktike (T/V obraćanje i honorifici). Nadalje, prikazana je primjena teorije uljudnosti u dosadašnjim istraživanjima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika. U istraživačkom dijelu rada provodi se analiza opisa i propisa vezanih za strategije i sredstva izražavanja uljudnosti u normativnim priručnicima triju standardnih jezika. Za potrebe istraživanja analizirana je obrada osobnih zamjenica u drugom licu te izabranih honorifika u aktualnim jednojezičnim rječnicima, gramatikama i pravopisima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika. U završnom dijelu rada raspravlja se o statusu pragmatičkih informacija u opisima norme triju jezika te se iznose prijedlozi za njihovo unaprjeđivanje.

Ključne riječi: uljudnost, T/V obraćanje, honorifici, sociopragmatičke informacije, hrvatski jezik, mađarski jezik, slovenski jezik

Summary

The paper deals with the principles, means and strategies of expressing politeness in Croatian, Hungarian and Slovenian language. In the first, theoretical part of the paper the basic principles of politeness theory and the means of its expression are presented, with focus on social deictics (T/V addressing and honorifics). Furthermore, the application of politeness theory in previous research in Croatian, Hungarian and Slovenian language is presented. In the research part of the paper analysis of descriptions and regulations related to strategies and means of expressing politeness in normative manuals of three standard languages is performed. For the research purposes the processing of personal pronouns in the second person were analyzed and selected honorifics in the current monolingual dictionaries, grammars and spellings of the Croatian, Hungarian and Slovenian language. In the final part of the paper, the status of pragmatic information in the descriptions of the norm of the three languages is discussed and the suggestions for their improvement are presented.

Key words: politeness, T/V addressing, honorific, sociopragmatic information, Croatian language, Hungarian language, Slovenian language

1. Uvod

Ovaj rad bavi se načelima, sredstvima i strategijama izražavanja uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku. Uljudnost (ili njezin manjak) neizostavno je obilježje međuljudske komunikacije. Uljudnost kao lingvistički fenomen počeo se proučavati 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća, a začetnici teorije uljudnosti su Robin T. Lakoff, Geoffrey Leech, Penelope Brown i Steven C. Levinson. Prema Kuni (2009: 84) pojam uljudnosti proučava se u okviru pragmalingvistike i odnosi se na „različite oblike socijalne i jezične interakcije”. Lakoff (1990) definira uljudnost kao sustav interpersonalnih relacija kojima je cilj umanjiti mogućnost sukoba. Leech (1983) smatra da je svrha uljudnosti održavanje sklada među sudionicima komunikacijskoga čina, dok Brown i Levinson (1987) svoje tumačenje uljudnosti također temelje na načinima izbjegavanja sukoba i ugroze u komunikaciji. Njihova teorija temelji se na principu *obraza*, koji definiraju kao osjećaj pojedinca o vlastitom vrednovanju. Prema Brown i Levinsonu (1987: 74-76) odabir strategija uljudnosti (izravno ili neizravno izvođenje govornog čina, pozitivna i negativna uljudnost) ovisi o odnosu govornika i sugovornika, njihovom statusu, govornikovo namjeri i potrebama te okolnostima u kojima se odvija komunikacijski čin.

Rad je strukturiran u četiri cjeline. U prvom, teorijskom dijelu, predstavljena su temeljna načela teorije uljudnosti te sredstva njezina izražavanja, s posebnom pažnjom usmjerenom na socijalne i personalne deiktike (T/V obraćanje i honorifici). Nadalje, prikazana je primjena teorije uljudnosti u dosadašnjim istraživanjima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika. U cjelini posvećenoj teorijskom prikazu deikse i deiktičnih izraza naglasak je stavljen na personalnu i socijalnu deiksu jer su navedene kategorije deikse usko povezane s teorijom uljudnosti. Nadalje, u drugoj cjelini rada provodi se istraživanje T/V sustava oslovljavanja i honorifika kao primarnih sredstava izražavanja uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku, nakon čega slijedi analiza njihova opisa u (normativnim) jednojezičnim rječnicima, gramatikama i pravopisima navedenih jezika. U trećoj cjelini rada predstavljeni su rezultati provedene analize, koji su popraćeni raspravom o važnosti obrade fenomena uljudnosti u pojedinim jezicima, kako na deskriptivnoj tako i na preskriptivnoj razini. Nakon iznesenih rezultata analize i rasprave slijedi završno poglavlje rada, u kojemu se predstavljaju najvažniji zaključci proizašli iz provedenog istraživanja.

Glavni ciljevi ovoga rada jesu: (1) istražiti primjenjivost teorije uljudnosti u proučavanju hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika; (2) utvrditi primarne strategije

izražavanja uljudnosti u trima jezicima; (3) analizirati njihovu obradu u normativnim priručnicima triju standardnih jezika.

2. Teorijski okvir

2.1. Pragmatika i teorija uljudnosti

Uljudnost se očituje u svakodnevnim životnim situacijama kao što su razgovor, rukovanje, prepiska i mnogi drugi aspekti međuljudske komunikacije. Marot (2005: 54-55) uljudnost smatra pojmom „koji podrazumijeva u kulturi stečen način izražavanja obzira prema drugima (ili prema sebi) u puno širem socijalnom kontekstu, od privatnih do javnih institucija.” Izražava se na različite načine: verbalnim i/ili neverbalnim znakovima ili njihovom kombinacijom u pisanoj i usmenoj komunikaciji. Uljudnost se proučava u okviru pragmatike, lingvističke discipline koja se bavi funkcijama jezika i proučavanjem značenja iskaza u komunikaciji. Pragmatika se dijeli na dvije poddiscipline: pragmalingvistiku i sociolingvistiku (*Hrvatska enciklopedija*)¹. Pragmalingvistika proučava govorne činove i značenja koja iskazi poprimaju u komunikacijskom činu, a sociolingvistika proučava društvenu prikladnost komunikacijskog ponašanja. Jedna od glavnih tema proučavanja pragmatike, pa i njenih poddisciplina, jest teorija uljudnosti. Prema Kuni (2009: 84) „teorija uljudnosti je dio pragmalingvistike koji je usmjeren na područje interpersonalne komunikacije i sam pojam uljudnosti odnosi se na različite oblike socijalne i jezične interakcije te uključuje jezične i nejezične elemente koji dopunjuju interpersonalnu i skupnu komunikaciju.”

Teorija uljudnosti razvija se 70-ih godina 20. stoljeća zahvaljujući autorima koji su ovaj fenomen započeli proučavati na anglosaksonskom govornom području. Robin T. Lakoff, Geoffrey Leech te Penelope Brown i Steven Levinson uspostavili su temelje teorije uljudnosti kao lingvističkog fenomena 70-ih i 80-ih godina 20. stoljeća. Lakoff definira uljudnost kao „sustav interpersonalnih relacija organiziran s ciljem olakšavanja interakcije umanjivanjem mogućnosti sukoba i konfrontacije svojstvenih svim oblicima međuljudske komunikacije” (prema Matešić i Marot Kiš 2015: 104). Lakoff (1990) je pojam uljudnosti povezala s Griceovim načelom suradnje (eng. *Cooperative Principle*), koje se temelji na pretpostavci da je kooperativnost temeljno obilježje međuljudske komunikacije. Autorica uvodi pojam pravila uljudnosti (eng. *Politeness Rule*) kojim tumači odstupanja od Griceove teorije (Ibid.) Kao i Lakoff, Penelope Brown i Steven Levinson (1987) svoje istraživanje pojma uljudnosti temelje na principima izbjegavanja sukoba u komunikacijskom činu. U središtu njihove teorije nalaze

¹<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=35937>

se univerzalna obilježja svakoga govornika, odnosno pojmovi svjesnosti (eng. *rationality*) i lica (eng. *face*) (Ibid). Leech (1983: 82) smatra da je svrha uljudnosti „održavanje društvene ravnoteže i prijateljskih odnosa, a princip uljudnosti omogućava skladnost među svim sudionicima govornog čina”.

2.2. Griceova teorija konverzacijske implikature

Henry Paul Grice 1967. godine u studiji *Logic and conversation* uvodi pojam konverzacijskih implikatura, koje Kordić (1991:87) definira kao „jezičnu pojavu kada izričaj prenosi pored doslovnog, konvencionalnog značenja i drugo značenje, koje nije direktno izraženo izričajem, a ovisno je o doslovnom značenju, o kontekstu, o ciljevima, namjeri govornika i interpretaciji slušatelja.” Uz pojam konverzacijske implikature veže se kooperativni princip, koji je Grice razradio 1975. godine (Ibid.). Grice (prema Kordić 1991: 89) definira razgovor na sljedeći način:

Razgovor [je] posebna vrsta racionalnog ponašanja sa svrhom postizanja nekog cilja. Sudionici se u razgovoru ponašaju kooperativno i pretpostavljaju da su im sudionici također kooperativni, tj. da doprinose konverzaciji kako zahtijevaju prihvaćeni ciljevi i pravci govorne razmjene u kojoj sudjeluju u datom trenutku. Plod ovakvog kooperativnog principa (konvencije kojoj se sudionici razgovora pokoravaju) jesu određene kategorije sa svojim maksimama kao smjernicama koje podupiru djelotvornost kooperativne upotrebe jezika.

Načelo kooperativnosti temelji se na četiri konverzacijske maksime koje podupiru učinkovitost kooperativne primjene jezika. To su maksima količine, koja se temelji na principu da se u govornom činu ne iznosi ni više ni manje od onoga što razgovor zahtijeva, zatim maksima kvantitete koja se temelji na istinitim iskazima odnosno na iskazima koji nisu lažni i koji se mogu potkrijepiti dokazima. Nadalje, maksima načina temelji se na principu da iskaz ne smije biti dvosmislen te da mora biti kratak i točan, dok maksima relevantnosti nalaže da se u iskazima slijedi princip relevantnosti (Grice 1975: 47). Levinson smatra da „principi koji proizvode implikature imaju veoma obuhvatnu eksplanatornu snagu– nekoliko osnovnih principa omogućava objašnjavanje velikog broja prividno nepovezanih činjenica” (1984: 100).

2.3. Načelo uljudnosti prema G. Leechu

Geoffrey Leech je 1983. godine u studiji *Principles of pragmatics* iznio načelo uljudnosti i time proširio Griceov kooperativni princip tumačeći pojam uljudnosti kao nužno načelo kojim se izbjegava sukob tijekom govornog čina (Leech 1975: 45-46). Leech utvrđuje da su maksime uljudnosti: maksima takta, velikodušnosti, odobravanja, skromnosti, suglasnosti i simpatije. Marot (2005: 57) iznosi da

Leech nastoji objasniti zašto se govornici ne pridržavaju uvijek Griceovih načela te svako odstupanje od njih objašnjava principom uljudnosti, odnosno govornikovim nastojanjima da u određenim okolnostima jače izrazi uljudna ili neuljudna mnijenja primjenom maksima takta, velikodušnosti, odobravanja, skromnosti, suglasnosti ili simpatije.

Maksima takta temelji se na poštivanju interesa i prava drugoga, maksima velikodušnosti na umanjivanju vlastite koristi i povećanju tuđe, maksima odobravanja na umanjivanju neodobravanja drugih i povećanju solidarnosti, maksima skromnosti na kritiziranju samog sebe i pohvali drugoga, maksima suglasnosti na umanjivanju nesuglasja s drugima te maksima simpatije na umanjivanju antipatije prema drugima. Iz navedenog se može zaključiti da Leechovo načelo uljudnosti pridonosi poboljšanju međuljudskih odnosa.

2.4. Teorija uljudnosti P. Brown i S. Levinsona

2.4.1. Koncept obraza

Jedna od najutjecajnijih teorijskih studija o fenomenu uljudnosti djelo je autorskog dvojca P. Brown i S. Levinsona pod naslovom *Some universals in language usage* (1978). U središtu njihove teorije nalazi se princip *obraza* (eng. *face*) koji uvodi E. Goffman 1971. godine u djelu *Relations in public: microstudies of the public order* polazeći od pretpostavke da obraz ima pozitivnu socijalnu vrijednost koji karakteriziraju socijalni atributi (Marot 2005: 56-57). U predgovoru drugoga izdanja John J. Gumperz (Brown i Levinson 1987: xiii.) navodi da se fenomen uljudnosti pojavljuje u svim društvima, bez obzira na socijalni ili ekonomski status pojedinca. Međutim, upozorava na to da treba pripaziti na percepciju onoga što se smatra uljudnim – jer doživljaj uljudnosti ovisi o pojedincu, grupi ili situaciji. Brown i Levinson tvrde da se obraz „odnosi na osjećaj pojedinca o vlastitoj vrijednosti koji može biti ugrožen ili opravdan kroz komunikaciju s drugima nizom činova koji ugrožavaju obraz” (Marot 2005: 56).

Autori razlikuju dvije povezane komponente obraza: pozitivni obraz, koji se temelji na potrebi pojedinca da njegove želje budu drugima prihvatljive, te negativni obraz, koji proizlazi iz želje pojedinca da se zaštiti od nametanja te da ima slobodu djelovanja (Brown i Levinson 1987: 61-62). Sudionici komunikacijskoga čina nastoje surađivati u međusobnom održavanju obraza, jer u slučaju da govornik ugrozi tuđi obraz, ujedno ugrožava i vlastiti. Međutim, u raznim komunikacijskim situacijama može doći do ugrožavanja obraza budući da pojedini činovi, tj. ono što se namjerava postići verbalnom i neverbalnom komunikacijom, nisu uvijek usmjereni na očuvanje sugovornikova obraza. Čin koji ugrožava obraz autori nazivaju *face threatening act*, odnosno „ugrožavajući čin”, a podrazumijeva svaki čin koji nije u skladu s potrebama i željama govornikovog ili slušateljevog obraza. Brown i Levinson (Ibid. 65-68) razlikuju čino ve prema ugroženosti govornikovog ili slušateljevog pozitivnog ili negativnog obraza. U skupinu činova koji ugrožavaju govornikov pozitivni obraz ubrajaju se na primjer isprike, priznanje pogrešaka i drugi, a činovi koji ugrožavaju govornikov negativni obraz npr. su prihvaćanje naredbe ili nerado davanje obećanja. Slušatelj ev pozitivni obraz ugrožen je u slučaju dobivanja kritike, optužbe ili prigovora, a njegov negativni obraz ugrožavaju zahtjevi, opomene, molbe te prijetnje, koje mu uskraćuju slobodu.

2.4.2. Strategije uljudnosti

Prema Brown i Levinsonu govornik i slušatelj zajedno tvore *model osobe* (eng. *Model Person*), koju karakteriziraju dva svojstva: racionalnost, obraz i dvije želje: da ne bude ometana i da njegova/njezina želja bude ostvarena. Svaki model osobe sadrži: pozitivni i negativni obraz (zasnovani na racionalnosti), želju za međusobnim očuvanjem obraza, ugrožavajući čin, potrebu za minimaliziranjem ugrožavajućeg čina te odabir strategije za umanjivanje rizika od ugrožavajućeg čina (Brown i Levinson 1987: 60). Tijekom komunikacijskog čina ugrožavajući činovi nastoje se izbjeći te se s tim ciljem govornik može služiti raznim strategijama ne bi li zaštitio svoj ili slušatelj ev obraz. Brown i Levinson (1987) iznose podjelu verbalnih strategija uljudnosti, koje se pretežno temelje na usmenoj komunikaciji: izravno izvođenje čina bez ublažavanja, pozitivna uljudnost, negativna uljudnost te strategija neizravnog izvođenja čina. Svaku od navedenih strategija autori nazivaju *superstrategijama*, a dijele ih u četiri skupine:

(1) izravno izvođenje čina bez ublažavanja (*on record*)

(2) pozitivna uljudnost (*positive politeness*)

(3) negativna uljudnost (*negative politeness*)

(4) neizravno izvođenje čina (*off record*).

Prva strategija odnosno izravno izvođenje čina bez ublažavanja djeluje u skladu s Griceovim maksimama, koje predstavljaju smjernice za postizanje maksimalne učinkovitosti komunikacije. Kao što je navedeno u poglavlju 2.2., to su maksime kvalitete, kvantitete, relevantnosti i načina, a njima se postižu efikasnost, relevantnost, jasnoća i sažetost iskaza (Brown i Levinson 1987: 95). Takav način iskazivanja ugrožavajućeg čina prihvatljiv je samo u situacijama koje ne predstavljaju prijetnju njegovim sudionicima primjerice u komunikaciji s bliskim prijateljima ili u situacijama kada je učinkovitost najbitnija (Ibid. 69). Shodno Brown i Levinsonu postoje tri zajedničke sfere u svim jezicima prema kojima se može očekivati izravno izvođenje čina bez ublažavanja: izrazi dobrodošlice, oproštaji i ponude (Ibid. 99).

Strategija pozitivne uljudnosti usmjerena je na pozitivan obraz slušatelja. Drugim riječima, govornik pokazuje interes za slušateljevu potrebu za prihvaćanjem te pokazuje da je ta potreba obostrana (Ibid. 70). Pozitivna uljudnost najčešće se očituje u jezičnom ponašanju bliskih osoba koje posjeduju zajednički interes, želje i znanje. Prema autorima (Ibid. 101-129) pozitivna uljudnost uključuje tri temeljna mehanizma: (1) slušateljevo uvjerenje da govornik s njim dijeli svoje želje i potrebe, (2) govornikova želja za ostvarenjem suradnje sa slušateljem i (3) ispunjavanje slušateljeve želje. Na temelju tih mehanizama razvile su se strategije uljudnosti.

S prvim mehanizmom povezane su sljedeće strategije:

- (a) poznavanje želja, interesa i potreba slušatelja (zasniva se na govornikovom uočavanju slušateljevog emotivnog stanja);
- (b) preuveličavanje kojim govornik naglašava svoj interes za slušateljeve želje (postiže se prozodijskim obilježjima i modifikatorima za pojačavanje iskaza);
- (c) govornikovo iskazivanje interesa za slušatelja;
- (d) upotreba markera socijalne pripadnosti u određenoj grupi (upotreba jezičnih varijeteta poput dijalekta, žargona, slenga i dr.);

- (e) zahtijevanje sporazuma (postiže se izborom „sigurnih” tema za razgovor i ponavljanjem onog što je govornik iznio u razgovoru);
- (f) izbjegavanje neslaganja (strategija se postiže govornikovim pretvaranjem da se slaže sa slušateljem, korištenjem neiskrenih odgovora i sl.);
- (g) pretpostavka o zajedničkom stajalištu (ova strategija ostvaruje se raznim sredstvima kao što je primjerice pozicioniranje govornika iz perspektive slušatelja);
- (h) upotreba šala (s ciljem naglašavanja govornikovih i slušateljevih zajedničkih vrijednosti i ublažavanja ugrožavajućeg čina).

Primjenom mehanizma kooperativnosti (suradnje) između govornika i slušatelja pozitivna se uljudnost ostvaruje na temelju sljedećih strategija:

- (a) pretpostavka o govornikovom poznavanju slušateljevih želja (strategija se zasniva na suradnji govornika i slušatelja);
- (b) mehanizam ponude i obećanja (s ciljem demonstriranja govornikove dobre namjere da ispuni slušateljeve želje i očekivanja);
- (c) iskazivanje optimizma (ujedno i suradnje govornika i slušatelja u postizanju zajedničkog interesa);
- (d) uključivanje govornika i slušatelja u zajedničku aktivnost (postiže se npr. upotrebom osobne zamjenice u 1. licu množine *mi* s ciljem ublažavanja ugrožavajućeg čina);
- (e) navođenje obrazloženja (s ciljem uključivanja slušatelja u aktivnost na način da mu govornik iznosi objašnjenje svojih želja);
- (f) pretpostavka o uzajamnosti govornikovih i slušateljevih želja (s ciljem zaštite slušateljeva obraza pružanjem razumijevanja i empatije).

Negativna uljudnost odnosi se na negativni obraz slušatelja odnosno na zadovoljavanje slušateljeve potrebe da zadrži vlastiti prostor. Strategijama negativne uljudnosti govornik poštuje želje slušatelja, tj. nastoji zaštititi njegov negativni obraz (Ibid. 70). Prema Brownu i Levinsonu (1987: 129-211) negativna se uljudnost ostvaruje primjenom deset strategija:

- (a) konvencionalna indirektnost (koja se postiže izbjegavanjem eksplicitnog prijenosa značenja iskaza);

- (b) pitanja (kao jezično sredstva za ograđivanje u odnosu na iskazani sadržaj– eng. *hedges*)
- (c) pesimizam (kojim se štiti slušateljev obraz);
- (d) ublaživanje nametanja (koje se ostvaruje iskazivanjem poštovanja prema slušatelju);
- (e) iskazivanje poštovanja (koje se ostvaruje isticanjem nadređenog statusa sugovornika, odnosno podređenog statusa govornika);
- (f) isprika (kojom se može zaštititi ugroženi negativni obraz slušatelja);
- (g) lažno predstavljanje govornika i slušatelja (koje se ostvaruje izbjegavanjem osobnih zamjenica u 1. i 2. licu jednine *ja* i *ti*);
- (h) ugrožavajući čin kao opće pravilo (postiže se određivanjem ugrožavajućeg čina kao opće prihvaćenog društvenog pravila);
- (i) nominalizacija (proces kojim se ugrožavajući čin ublažava „poimenčavanjem” neke druge vrste riječi, čime se postiže formalnost izraza)
- (j) eksplicitno izražavanje govornikova duga prema slušatelju (kojim se ublažava ugrožavajući čin).

Neizravno izvođenje ugrožavajućih činova ostvaruje se iskazima koji su dvosmisleni ili implicitni. Njihovom primjenom govornik izbjegava mogućnost kazne zbog ugrožavanja sugovornikova obraza uz izgovor da je njegov iskaz pogrešno shvaćen (Ibid. 69). Neizravno izvođenje ugrožavajućih činova provodi se primjenom dviju strategija: (1) uključivanjem konverzacijskih implikatura (kršenje Griceove maksime kvalitete, kvantitete i relevantnosti) te (2) korištenjem dvosmislenih i nejasnih iskaza (kršenje maksime načina).

2.4.3. Faktori koji utječu na izbor strategija uljudnosti

Prema Brown i Levinsonu (1987) postoje obrasci jezičnog ponašanja o kojima ovisi izbor između četiriju tipova uljudnosti. Njihov izbor ovisi i o situaciji te okolnostima u kojima se odvija komunikacija. Autori smatraju da su ti faktori: (1) „nagrade” (*payoffs*) koje govornik dobiva u slučaju odabira odgovarajuće strategije uljudnosti u komunikacijskom činu te (2) razina ozbiljnosti ugrožavajućeg čina, koja ovisi o društvenim okolnostima.

Govornikova upotreba strategija uljudnosti ovisi o njegovim potrebama i namjerama u komunikacijskom činu. Ako upotreba strategija uljudnosti dovodi do pozitivne slike o govorniku, tada govornik biva „nagrađen” zbog njezine primjene. Svaka strategija uljudnosti ima svoje prednosti i nedostatke. Primjerice, prednost izravnoga izvođenja ugrožavajućeg čina u tome je što govornik njime postiže dojam izravnosti, iskrenosti i povjerenja prema sugovorniku, dok je prednost neizravnoga izvođenja ugrožavajućeg čina u tome što govornik postiže dojam nenametljivosti i taktičnosti te ima mogućnost ograđivanja od iskazanog sadržaja (Ibid. 71).

Razina ozbiljnosti ugrožavajućeg čina ovisi o zbroju triju varijabli: društvene distance između sudionika komunikacijskog čina, razlike u društvenoj moći te statusa ugrožavajućeg čina. Što su vrijednosti ovih triju varijabli veće, izvođenje konkretnoga čina zahtijevat će izbor manje izravnih strategija (Ibid.74-76).

2.5. Primjena teorije uljudnosti u hrvatskom jezikoslovlju

U hrvatskoj lingvistici teoriji uljudnosti za sada nije pridavana velika pažnja. Marot Kiš i Matešić (2015) te Marot sama (2005) ponudile su sustavni prikaz teorije uljudnosti i primijenile je na tumačenje hrvatskog jezika. U drugim studijama o uljudnosti u hrvatskom jeziku autori tome fenomenu pristupaju na primjerima pojedinih književnih djela i drugih vrsta tekstova– npr. Pavlović (2002), Kapetanović (2019), Guardini (2008) i Pinter (2011). U ovom se poglavlju primarno pozivamo na pregled teorije autorica Marot Kiš i Matešić, koje u studiji *Pragmatika gramatičkih oblika* (2015) istražuju sredstva i postupke kojima se uljudnost izražava u hrvatskom jeziku na morfološkoj i sintaktičkoj razini. Prema Marot (2005: 54) termin *uljudnost* ima široko značenje, a odnosi se na način izražavanja obzira prema sebi i drugima. Zbog toga autorica ističe da pojam uljudnosti nije ispravno poistovjećivati s terminima *otmjeno*, *profinjenost* ili *uglađenost* jer se oni odnose na sociolingvističko ponašanje. Nadalje, naglašava da:

Hrvatski *Rječnik sinonima* ne razlikuje uljudnost kao način izražavanja obzira neovisno o ustaljenim pravilima lijepoga ponašanja od pojmova koji upućuju na ponašanje vezano uz određene društvene prigode, socijalni status, pripadnost kulturnoj ili društvenoj skupini ili stupanj obrazovanja. (Ibid. 55)

U hrvatskom jeziku, kao i u brojnim drugim jezicima, uljudnost se ostvaruje verbalnom i neverbalnom komunikacijom te kombinacijom verbalnih i neverbalnih znakova. S obzirom na to da je pojam uljudnosti fenomen univerzalnoga karaktera koji svoju složenu strukturu otkriva kroz verbalne i neverbalne strategije, prema Matešić i Marot Kiš (2015: 106) „verbalne se strategije uljudnosti ostvaruju dakle na raskrižju semantike (doslovnoga-gramatičkoga-značenja izrečenoga) i pragmatike (u smislu intencije koja se krije iza izrečenoga te učinka izrečenoga na recipijenta/recipijente)”.

U suvremenom hrvatskom jeziku uljudnost se može izraziti morfološkim, sintaktičkim, leksičkim te prozodijskim sredstvima. Matešić i Marot Kiš (2015) istražuju strategije uljudnosti poput izbjegavanja zapovjednoga tona, izbjegavanja izravnoga obraćanja sugovorniku, izbjegavanja tabua, oklijevanja i drugih strategija. Shodno autoricama,

Izbjegavanje zapovjednoga tona pri obraćanju govornika sugovorniku jedna je od temeljnih i najčešće upotrebljavanih strategija uljudnosti. Unutar teorije uljudnosti ona se prepoznaje kao negativna uljudnost, kojoj je smisao očuvati sugovornikov prostor slobodnoga djelovanja (Ibid. 107).

Ova strategija uljudnosti može se ostvariti u komunikaciji na sljedeće načine: zamjenom imperativnih oblika drugim oblicima (Primjer 1a), upotrebom obezličenih struktura (Primjer 1b), govornikovim okretanjem smjera upućivanja prema sebi (Primjer 1c), govornikovim preuzimanjem krivnje na sebe (Primjer 1d), upotrebom perifrastičnih oblika imperativa *hajdemo/ajmo* i infinitiva (Primjer 1e), upotrebom osobne zamjenice za 2. lice množine *vi* umjesto zamjenice za 2. lice jednine *ti* kako bi se naglasila namijenjenost iskaza široj publici (Primjer 1f), oblikovanjem zahtjeva u prezentu (Primjer 1g) te ublažavanjem molbe obezličenim oblikom glagola *trebati* i infinitivom (Primjer 1h).

Primjer 1

- a) Dođite u srijedu na konsultacije./ Možete doći u srijedu na konsultacije.
- b) Trebate predati rad u srijedu./ Potrebno je predati rad u srijedu.
- c) Moram dobiti rad u srijedu./ Trebala bih svakako imati rad u srijedu.
- d) Samo budite malo tiši./ Samo da budemo malo tiši.
- e) Posjetimo kumove za vikend./ Ajmo posjetiti kumove za vikend.
- f) Posoli po želji. / Posolite po želji.
- g) Posudi mi olovku./ Možeš li mi posuditi olovku?
- h) Paziti po stubama, molim./ Treba paziti po stubama.

Matešić i Marot Kiš (2015: 110-111) tvrde da se „različitim sredstvima nastoji izbjeći govornikovo referiranje na sugovornika u izravnoj međusobnoj komunikaciji kako bi se očuvala sugovornikova neovisnost (koja također ulazi u područje određenja *negativnog lica*)”. Kako bi se postigla neizravnost u hrvatskom jeziku upotrebljavaju se: glagoli u 1. licu množine umjesto glagola u 2. licu množine (Primjer 2a), govornik okreće smjer upućivanja prema sebi (Primjer 2b), čime pokazuje bliskost sa sugovornikom. Nadalje, kako bi se otklonila sumnja na zadiranje u privatnost sugovornika, upotrebljavaju se različita leksička sredstva (Primjer 2c), obezličenje (Primjer 2d), obraćanje sugovorniku u 3. licu jednine uz upotrebu honorifičkog adresativa (Primjer 2e), izbjegavanje 2. lica jednine u pseudoparemiološkim konstrukcijama² (Primjer 2f).

Primjer 2

- a) Pročitajte tekst./ Pročitajmo tekst.
- b) Kako si?/ Kako smo?
- c) Kako si?/ Kako si inače?

²Prema Matešić i Marot Kiš (2015: 111) pseudoparemiološke konstrukcije su konstrukcije koje „govornici uključuju u komunikaciju podrazumijevajući općenitu istinitost njihova sadržaja, a i formalnom su strukturom poprilično zatvorene cjeline koje se vrlo često reproduciraju”.

- d) Što radiš?/ Što se radi?
- e) Što želite?/ Što gospođa želi?
- f) Po ovome vremenu ne znaš više kako bi se obukao./ Po ovome vremenu ne znate više kako biste se obukli.

Nadalje, upućivanjem molbe ili zahtjeva pojavljuje se opasnost za sugovornikov negativni obraz. Tada će govornik korištenjem strategija uljudnosti naglasiti važnost molbe ili zahtjeva kako bi se obvezao na dužnost vraćanja usluge u slučaju ispunjenja molbe ili zahtjeva (Primjer 3a). Ako govornik prilikom najave veličine molbe ili zahtjeva koristi uvećanicu može izazvati humoristični ton jer šala umanjuje ugroženost sugovornikova negativnog lica (Primjer 3b). Osim uvećanica, govornik može upotrebljavati i umanjnice pri naglašavanju važnosti molbe i time omogućuje sugovorniku slobodu izbora (Primjer 3c). Korištenjem umanjnice sugovornik će lakše odbiti molbu ili zahtjev (Ibid. 112).

Primjer 3

- a) Može li jedna zaista velika molba?
- b) Imam jednu molbu, zapravo molbetinu...
- c) Potrebna mi je mala pomoć.

Prema Matešić i Marot Kiš (2015: 112-113) „jezičnim tabuima zajednička je njihova kulturološka i društvena uvjetovanost. Tabuizirane teme i izrazi nastoje se u komunikaciji uglavnom izbjeći, ali kada to nije moguće, govornik mora posegnuti za strategijama koje će mu omogućiti da ne povrijedi sugovornikov moral i sugovornikovu sliku o sebi.” U hrvatskom jeziku strategija detabuizacije provodi se leksičkim, morfološkim i sintaktičkim sredstvima kao što su imeničke i glagolske umanjnice (Primjer 4a) te postupci deverbalizacije (Primjer 4b) i deadjektivizacije (Primjer 4c) u imenskome predikatu.

Primjer 4

- a) Hoćete li nešto gricnuti?
- b) Javite na koji od ponuđenih načina namjeravate podmiriti iznos kotizacije.
- c) Vaš račun za prošli mjesec dospio je na naplatu.

Oklijevanje je također jedna od strategija uljudnosti koja utječe na sintaktičku strukturu iskaza, a koristeći ovu strategiju govornik pokazuje da će zatražiti uslugu od sugovornika te da nastoji zaštititi njegov negativni obraz (Ibid. 113). Strategija oklijevanja postiže se nedovršenim rečenicama i uvođenjem poštapalica (Primjer 5a). Izbjegavanje posvojno-povratne zamjenice *svoj* kada objekt pripada subjektu također je jedna od strategija uljudnosti u hrvatskom jeziku kojom se iskazuje poštovanje prema sugovorniku (Primjer 5b).

Primjer 5

- a) Ako nam možete reći gdje je dvorana...
- b) Došao sam Vas pitati možete li mi posuditi Vašu knjigu.

Korpus, koji su autorice koristile kako bi dokazale svoje teze, sastavljen je na temelju primjera koji se nalaze u hrvatskim gramatikama kao što su *Hrvatska gramatika* (Barić i sur. 1997) te *Gramatika hrvatskoga jezika: za gimnazije i visoka učilišta* (Silić, Pranjković 2005). Na temelju nabrojenih strategija uljudnosti u hrvatskom jeziku Matešić i Marot Kiš (2015: 114) zaključuju:

Najzanimljiviji (i za raspravu i za daljnje istraživanje otvoren) dio korpusa³ predstavljaju međutim upravo oni iskazi i komunikacijske prakse nejasne semantike u kojima veza između izabranoga označitelja (određene gramatičke kategorije) i intendiranoga polja označenoga još uvijek nije konvencionalizirana te predstavlja poseban izazov pragmatičkim analizama strategija uljudnosti.

³Matešić i Marot Kiš (2015: 107-113) za svoje su istraživanje sastavile korpus od 85 rečenica koje se nalaze u hrvatskim gramatikama. Na temelju sastavljenog korpusa analiziraju morfološka i sintaktička sredstva za iskazivanje uljudnosti u hrvatskom jeziku.

2.6. Primjena teorije uljudnosti u mađarskom jezikoslovlju

U mađarskom jezikoslovlju također se mali broj autora bavi proučavanjem uljudnosti. Većina studija o uljudnosti u mađarskom jeziku odnosi se na proučavanje toga fenomena u pojedinim tekstovima ili u kontekstu usvajanja mađarskog jezika kao stranog (npr. Andrea Pap 2016, 2017; Zsófia Sárosi 2015; Anna Luca Németh 2015). Sustavnijim proučavanjem teorije uljudnosti u suvremenom mađarskom jeziku bavi se Szili Katalin (2000, 2007). Ona svoja istraživanja temelji na Leachevoj teoriji o načelu uljudnosti te na Brown-Levinsonovoj teoriji uljudnosti. Ovo se poglavlje primarno temelji upravo na njezinim istraživanjima jer u njima autorica preispituje primjenjivost navedene teorije u mađarskom jeziku. Szili (2007: 262) navodi četiri načina tumačenja pojma uljudnosti prema Jenny Thomas (1995) te na temelju navedenih načina nastoji prikazati fenomen uljudnosti u mađarskom jeziku:

- (1) uljudnost kao izraz poštovanja;
- (2) uljudnost kao stil komunikacije;
- (3) uljudnost kao manifestacija jezičnoga fenomena;
- (4) uljudnost kao predmet pragmatike.

Thomas (prema Szili 2007: 263-267) tumači uljudnost kao izraz poštovanja, iako ti pojmovi nisu u potpunosti podudarni. Autorica definira poštovanje kao osjećaj koji imamo prema nepoznatim ljudima zbog razlike u društvenom statusu, rangu ili dobi. Nasuprot tome, uljudnost je način iskazivanja pažnje prema drugima, a oblici poštovanja poput T/V formi obraćanja, titula, sredstva su izražavanja uljudnosti. Upotrebu različitih oblika poštovanja reguliraju normativna pravila zbog kojih govornik nema veliku slobodu izbora, osim ako se želi naći u nepovoljnoj situaciji. Drugim riječima, govornik može biti nepristojan odajući poštovanje sugovorniku, kao što je to slučaj u primjeru 6a. Nadalje, tumačenje uljudnosti kao stila komunikacije prema Szili (Ibid. 267) prvenstveno je zadatak sociolingvistike jer se jezik koristi na različite načine u različitim društvenim situacijama. Međutim, ako govornik u komunikacijskom činu ne iznese očekivani iskaz, tada se uljudnost proučava s aspekta pragmatike. Prema istraživanjima različitih jezičnih sredstva za izražavanje uljudnosti autori Fraser i Walters (prema Szili, Ibid. 267) zaključuju da izvorni govornici nekog jezika sa sigurnošću mogu prosuditi koji oblik uljudnosti je najprikladnije koristiti u određenom komunikacijskom činu te da se oblikom uljudnosti koji je složeniji ujedno izražava i veće poštovanje (Primjer 6b). Na temelju provedenih istraživanja Szili (2000: 5) zaključuje da ako se uljudnost u mađarskom jeziku proučava kao manifestacija jezičnoga fenomena, tada uljudnost karakteriziraju složeniji gramatički oblici poput kondicionala koji zamjenjuje

izravan način komunikacije (Primjer 6c). Međukulturne/međujezične usporedbe autoricu dovode do zaključka da su neki jezici, poput primjerice engleskoga i mađarskoga, bogati oblicima za izražavanje potrebe i dužnosti (Primjer 6d).

Primjer 6

- a) Miniszter Úr! Ön alkalmatlan a posztjára...[hr. Gospodine ministre! Nesposobni ste za svoj položaj...]
- b) Segíts megoldani a feladatot! Megkérhetnélek arra, hogy segíts megoldani a feladatot? [hr. Pomozi mi riješiti zadatak! Mogu li te zamoliti da mi pomogneš riješiti zadatak?]
- c) Add ide! Ideadnád, ha...? [hr. Daj mi to! Bi li mi to dao ako...?]
- d) Meg kell tenned, muszaj megtenned, meg kellene tenned, megtehetnéd... [hr. Trebaš to učiniti, moraš to učiniti, trebao bi to učiniti, mogao bi to učiniti...]

Leech (1977, 1983) utvrđuje da je cilj teorije uljudnosti održavanje društvene ravnoteže i prijateljskoga odnosa, što se može vidjeti u komunikacijskom činu kada na primjer govornik pri izražavanju zahtjeva ili ponude nudi sugovorniku mogućnost odabira i u kolikoj mjeri je ta mogućnost izražena. Prema istraživanju Szili (2000: 8) mađarski govornici u komunikaciji nude prilično visok postotak izbora sugovorniku, što pokazuje Primjer 7.

Primjer 7

Mi lenne, ha együtt megcsinálnánk, és utána elmennénk sétálni? Vagy fordítva, ahogy akarod. [hr. Kako bi bilo ako bismo to napravili zajedno, a poslije bismo mogli otići u šetnju? Ili obrnuto, kako želiš.]

Prema Brown-Levinsonovoj teoriji uljudnosti Szili (Ibid. 11-12) navodi primjere strategija uljudnosti u mađarskom jeziku. Strategiji izravnog izvođenja čina bez ublažavanja pripadaju strategije koje uključuju imperativ te direktno obraćanje sugovorniku (Primjer 8a). Dodavanjem zamolbe ili preoblikovanjem imperativa u pitanje ova strategija može se ublažiti, a govornik odabire ovu strategiju ako su svi sudionici složni da su u danom trenutku efikasnost i brzina važniji od obraza. Strategije pozitivne uljudnosti izravne su i ne sadrže dvosmislenost i neizravnost. Sastoje se od različitih podstrategija poput pozdrava i izražavanja lijepih želja, slaganja sa sugovornikom, izbjegavanja neslaganja, optimizma, ponuda, obećanja i dr. Primjer pozitivne strategije uljudnosti u mađarskom jeziku prikazan je pod stavkom Primjer 8b. Strategija negativne uljudnosti formalna je strategija uljudnosti koja se temelji na izbjegavanju-govornik nastoji dokazati sugovorniku da poštuje njegovu slobodu. Ova se skupina očituje u pesimizmu, umanjivanju nametanja, formama oslovljavanja i dr. (Primjer 8c). Skupini neizravnoga izvođenja čina uljudnosti pripadaju činovi kojima se može

sačuvati vlastiti obraz uz pomoć dvosmislenoga ili neizravnoga izražavanja. U ovu skupinu pripada izražavanje indirektnih ciljeva, metafora, retoričkih pitanja, ironije i dr. Primjer neslužbene strategije uljudnosti naveden je pod stavkom 8d.

Primjer 8

- a) Vegyél! [Kupi!]
- b) Kérsz egy zsebkendőt? [hr. Želiš li maramicu?]
- c) Tudnál segíteni? [hr. Možeš li mi pomoći?]
- d) Gyönyörű időnk van./ Rossz idő van. [hr. *dosl.* Prekrasno je vrijeme. / *pren.* Vrijeme je grozno.]

2.7. Primjena teorije uljudnosti u slovenskom jezikoslovlju

Uljudnost se u slovenskom jezikoslovlju također proučava sa stajališta Brown-Levinsonove teorije. Među prvima o teoriji uljudnosti pisala je Olga Kunst Gnamuš (1991), koja je u svojoj studiji predstavila njezina opća načela i strategije izražavanja u slovenskom jeziku. U posljednjih nekoliko godina pojavljuju se studije posvećene analizi uljudnosti u pojedinim vrstama diskursa (npr. Nidorfer Šiškovič 2016 proučava uljudnost u prepisci putem elektronske pošte, dok Domajnko, Žmavc i Žagar (2018) istražuju aspekte teorije uljudnosti u pedagoškom diskursu). Iako je riječ o temi koja je slabo istražena u slovenskom jezikoslovlju, uočljive su tendencije njezine popularizacije među mlađim istraživačima. Tako je, primjerice, teorija uljudnosti bila temom nekolicine diplomskih radova (npr. Šabič 2014, Cveček 2014).

Prema Kunst Gnamuš (1991: 9) uljudnost je bliska ideološkom fenomenu, a karakterizira je pragmatička vrijednost koja se formira uslijed interakcije te s obzirom na sadržaj i okolnosti u kojima se ostvaruje iskaz. Kunst Gnamuš bavila se istraživanjem uljudnosti pri neizravnom izražavanju zahtjeva u slovenskom jeziku. Istraživanje je temeljeno na Leechovoj i Brown-Levinsonovoj teoriji uljudnosti te istraživanju Blum-Kulke iz 1987. godine.⁴ Autorica je provela istraživanje s ciljem utvrđivanja utjecaja raznih faktora na izražavanje uljudnosti (npr. okolnosti u kojima se ostvaruje iskaz, tereta koji govornik nameće sugovorniku, spola sudionika komunikacijskog čina i dr.) (Ibid. 15). Empirijsko istraživanje provedeno je među 219 učenika u dobi između 17 i 18 godina, učenika 3. i 4. razreda srednje škole. Istraživanje se temelji na 12 zahtjeva, a učenici su trebali ocijeniti koji zahtjevi su najpristojniji (Ibid. 15-17). Na temelju istraživanja Kunst Gnamuš zaključuje da uljudnost ovisi o obliku zahtjeva, društvenom odnosu između govornika i sugovornika te njihovom statusu, moći i teretu koji se nameće sugovorniku. Nadalje, autorica iznosi da se neizravnim zahtjevima u slovenskom jeziku iskazuje viši stupanj uljudnosti nego izravnim zahtjevima te da uljudnost ovisi o obliku zahtjeva i kontekstu u kojem se zahtjev izriče. Uljudnost u slovenskom jeziku češće se izražava među sudionicima jednakoga društvenoga statusa, dok je u hijerarhijskim društvenim odnosima stupanj uljudnosti niži (Ibid. 20).

Prema Mojci Nidorfer Šiškovič (2016: 39) uljudnost je važna komponenta komunikacije, čiji se obrasci usvajaju u svakodnevnim situacijama od najranije životne dobi. Autorica u radu provodi istraživanje o utjecaju uljudnosti na komunikaciju putem elektronske

⁴Blum- Kulka je 1987. godine objavila studiju *Indirectness and Politeness in Requests: Same or different?*, u kojoj se bavi istraživanjem uljudnosti pri izražavanju direktnih i indirektnih zahtjeva. Istraživanje je provedeno među govornicima hebrejskoga i engleskoga jezika u Americi.

pošte. Za potrebe istraživanja analizirani su primjeri u kojima se student obraća profesoru putem *e-maila* u vezi diplomskog rada. Šišković zaključuje da je uljudnost važan faktor pri komunikaciji putem *e-maila* jer ona odražava društveni odnos između sudionika komunikacijskoga čina i sociokulturne norme uljudne komunikacije. Osim toga, sredstva izražavanja uljudnosti omogućavaju ispravnu interpretaciju iskaza (Ibid. 42-43).

Domajnko, Žmavc i Žagar (2018: 105) navode da je uljudnost prema Brown-Levinsonovoj teoriji definirana kao tipičan primjer konverzacijske implikature jer sugovornik pretpostavlja da govornik krši Griceove maksime ne bi li postigao načelo suradnje. Tako je u Primjeru 9a prekršena maksima količine. Na temelju navedenog primjera Domajnko, Žmavc i Žagar definiraju strategije uljudnosti kao prijetnje obrazu pojedinca koje se temelje na socijalnoj distanci, društvenom statusu pojedinca i relativnom stupnju ugrožavanja obraza. Autori pritom ističu da bi sudionici komunikacijskoga čina trebali komunicirati na način da smanjuju potencijalne prijetnje za svoj obraz odnosno koristiti uljudnije izraze. Budući da autori (Ibid. 106) proučavaju uljudnost u kontekstu pedagoškog diskursa, zaključuju da bez obzira na to što su učitelj i učenici u neravnopravnom odnosu, učitelj izravnim obraćanjem učenicima nikako ne ugrožava njihov obraz, što pokazuju Primjeri 9b i 9c. Oba primjera mogu se formulirati na uljudniji način (Ibid. 107), ali u pedagoškom smislu to bi izazvalo humorističan efekt (Primjeri 9d i 9e).

Primjer 9

- a) Hej, stari, kje si bil pa prvo uro? [hr. Hej, stari, gdje si bio prvi sat?]
- b) Odprite knjige! [hr. Otvorite knjige!]
- c) Sestavite skupine po pet učenicev! [hr. Sastavite grupe od 5 učenika!]
- d) Se opravičujem, lahko morda odprete knjige? [hr. Ispričavam se, možete li možda otvoriti knjige?]
- e) Upam, da ne bi preveč zmotil, če bi vas prosil, da se organizirate v skupine po pet učenicev. [hr. Nadam se da vas neću previše uznemiriti ako bi vas zamolio da organizirate skupine od pet učenika.]

Pozitivna uljudnost, prema Domajnko, Žmavc i Žagaru (2018: 108-111), podrazumijeva odnos između govornika i sugovornika u komunikacijskom činu te se temelji na njihovom intimnom odnosu, tj. razumijevanju i odobravanju sugovornikovih želja. Ako govornik i sugovornik dijele slična uvjerenja i vrijednosti, najčešće upotrebljavaju strategije pozitivne uljudnosti poput iskaza pohvale (Primjer 10a), suosjećanja (primjer 10b) i suradnje (primjer 10c).

Primjer 10

- a) Zelo dobro! Odlično! [hr. Jako dobro! Odlično!]
- b) Tole je ena taka splošno priznana mora, ki vsem predstavlja problem, ampak tudi čez tole se bomo prebili. [hr. Ovo je jedna općenito priznata noćna mora koja svima predstavlja problem, ali prebrodit ćemo mi to.]
- c) Poslušajte, mi vsi bi šli radi čimprej domov, zato se nehajta hecati in odigrajta prizor do konca. [hr. Slušajte, svi se želimo što prije vratiti kući zato se prestanite šaliti i odigrajte scenu do kraja.]

Negativna uljudnost, prema navedenim autorima (Ibid. 112-116), strategija je uljudnosti koja je usmjerena na smanjenje potencijalnih prijetnji za obraz i predstavlja srž teorije uljudnosti. U slovenskom jeziku negativna uljudnost očituje se u neizravnom obraćanju govornika sugovorniku (Primjer 11a), pesimizmu, kada govornik odlučuje o sugovornikovim postupcima i na taj način ugrožava njegov obraz (Primjer 11b) te u brojnim drugim situacijama.

Primjer 11

- a) Bi lahko, prosim, pobrala teste? [hr. Možeš li, molim te, pokupiti testove?]
- b) Učenec v šoli in na šolskih izletih pač ne sme kaditi. [hr. Učenik ne smije pušiti u školi i na školskim izletima.]

Strategiji neizravnog izvođenja činova uljudnosti pripadaju strategije koje štite obraz govornika i koje krše Griceove maksime i kooperativno načelo suradnje (v. Primjere 12a i 12b). Kao i u drugim jezicima ova strategija očituje se upotrebom metafora, ironije i drugih jezičnih sredstva (Ibid. 117-118).

Primjer 12

- a) Saj nimam več kam pisati. [hr. Nemam više gdje pisati.]
- b) Ni ravno povsem točno. [hr. Nije baš u potpunosti točno.]

Šabič (2014: 8) u svojem radu istražuje modele suptilnoga kršenje načela uljudnosti u svakodnevnoj komunikaciji u slovenskom jeziku. Na temelju provedene analize zaključuje da se u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji jednako krše Leechova načela uljudnosti te Brown-Levinsonova načela zaštite obraza. Autorica (Ibid. 37) naglašava da se fenomen uljudnosti odražava na psihološkom, socijalnom i jezičnom polju te da je ponekad teško protumačiti što je uljudno, a što nije, jer uljudnost ne ovisi samo o govorniku već i o reakcijama sugovornika, koje mogu biti nepredvidljive.

Cvečak (2014), pak, u svojoj studiji istražuje razlike u izražavanju uljudnosti između slovenske i američke kulture. Rezultati njena istraživanja pokazali su da pojam uljudnosti ima izuzetno važnu ulogu u svakodnevnoj komunikaciji u dvjema kulturama te da među njima postoje sličnosti. Tako se primjerice u obje kulture, tj. u oba jezika, u svrhu izražavanja uljudnosti direktivni iskazi izražavaju pitanjima. Autorica, međutim, uočava i neke razlike, kao što je primjerice učestalija upotreba zahvala i isprika u američkoj kulturi u odnosu na slovensku.

2.9. Deiksa i uljudnost

Lingvistički pojam *deiksa* potječe od grčke riječi *deiksis*, koja znači 'pokazivanje ili ukazivanje na nekog ili nešto'. Deiksa se proučava u domeni pragmatike jer obuhvaća vezu između jezične strukture i konteksta iskaza (Levinson 1983: 55). Prema Levinsonu (Ibid.) deiksa se nalazi na granici između pragmatike i semantike jer podrazumijeva konvencionalne aspekte značenja te je izravno povezana sa strukturom jezika i kontekstom. Fillmore (1975) definira deiksu kao „jezične jedinice determinirane (a potom i interpretirane) okolnostima u kojima se odvija iskaz” (prema Bago, Karlić 2020: 750). Levinson (1983: 62) deiktike dijeli na tradicionalne kategorije te diskursnu i socijalnu deiksu. U tradicionalne kategorije ubrajaju se personalna deiksa, koja opisuje identitet sudionika komunikacijskoga čina (Primjer 13a), mjesna deiksa, koja opisuje lokaciju sudionika govornoga čina (Primjer 13b) te vremenska deiksa, kojom se opisuje vrijeme odvijanja govornoga čina (Primjer 13c). Diskursna deiksa opisuje pozicioniranost u diskursu (Primjer 13d), a socijalna deiksa društveni status sudionika govornoga čina te njihov međusobni odnos (Primjer 13e).

Primjer 13

- a) **On** je **moj** prijatelj.
- b) **Ovdje** je lijepo.
- c) **Sada** je jako vruće.
- d) **Ovdje** se opisuje teorija uljudnosti.
- e) Hvala **ti** na poklonu.

Diessel (2012: 2) tvrdi da je deiksa „jezični fenomen ukorijenjen u ljudskom tjelesnom iskustvu”. Čovjek posjeduje sposobnost sagledavanja činjenica sa stajališta tuđe perspektive, što je izuzetno važno za razvoj verbalne komunikacije. Zahvaljujući toj sposobnosti čovjek može ovladati deiktičnim izrazom, koji je „usidren” u određenoj točki govornog događaja (prema Bago, Karlić 2020: 750). Prema Levinsonu (1983: 63-65) deiktički izrazi su jezične jedinice kojima se izražavaju kategorije deikse, a centar deiktičnih izraza predstavljaju govornik, lokacija i vrijeme iznošenja iskaza. Lyons smatra da „u nekim slučajevima deiktični centar (točka gledišta) može biti pomaknut (deiktička projekcija) na drugu, stvarnu ili fiktivnu osobu” (prema Bago, Karlić 2020: 750). Fillmore (prema Levinson 1983: 65-66) razlikuje dvije vrste upotrebe deiktičnih izraza: gestovnu i simboličku. Gestovna upotreba deiktičnih izraza zahtijeva korištenje fizičkih signala poput pokreta glavom, rukom ili pogledom (Primjer 14a), dok je za simboličku upotrebu deiktičnih izraza važno poznavati prostorno-vremenske odrednice iskaza odnosno osnovne značajke iskaza poput lokacije, vremena i sudionika iskaza – kao što to pokazuje primjer 14b.

Primjer 14

- a) Natoči mi ovoliko rakije.
- b) Ovdje je vruće.

Nadalje, prema Levinsonu (1983: 67) važno je razlikovati izvorne deiktične izraze u nedeiktičnoj upotrebi, koji se dijele na anaforičke i neanaforičke te podrazumijevaju koreferencijalnost s drugim leksemom kao što pokazuje primjer 15a. Nasuprot tome, prema Bago i Karlić (2020: 750) „nedeiktični izrazi mogu biti u deiktičnoj upotrebi ako su modificirani/determinirani nekim deiktičkim jezičnim sredstvom” (Primjer 15b).

Primjer 15

- a) Marija se preselila k meni. Ona je odlična cimerica.
- b) Vidjeli smo se ovog popodneva.

Personalna deiksa identificira sudionike govornoga čina, a promjenom govornika mijenja se i deiktični centar. Personalna deiksa izražava se putem gramatičke kategorije lica te osobnim zamjenicama za prvo, drugo i treće lice. Zamjenice u prvom i drugom licu izravno su uključene u komunikacijski čin jer se odnose na govornika i sugovornika, a zamjenice u trećem licu odnose se na osobu (ili više njih) koja ne ostvaruje konkretnu ulogu u komunikacijskom činu (Levinson 1983: 69). Kada je riječ o deiktičnim svojstvima osobnih zamjenica, važno je naglasiti da se na tome planu mnogi jezici razlikuju s obzirom na kategoriju broja. Prema Levinsonu (Ibid.) brojni jezici, poput slovenskog, uz jedninu i množinu posjeduju i dvojninu (Primjer 16a). Zbog kategorije lica i broja personalnom deiksom izriče se društveni status sudionika komunikacijskoga čina. Nadalje, personalna deiksa također se izražava pomoću nazivlja za rodbinske odnose, različitih titula i vokativnih izraza (Primjer 16b). Vokativi izražavaju gramatičku kategoriju imenskih izraza i odnose se na sugovornika, a mogu se upotrebljavati gestikularno i simbolički (Ibid. 70).

Primjer 16

- a) Ali se bosta usedla? [hr. Hoćete li sjesti?]
- b) Doviđenja, profesore./ Hej ti!

Socijalna deiksa opisuje socijalnu pripadnost i uloge sudionika komunikacijskog čina te njihov međusobni odnos i odnos prema drugim osobama koje se spominju u iskazu (Levinson 1983: 89) (Primjer 17a). Prenosi dvije vrste informacija koje se kodiraju u svim jezicima: odnosna i potpuna informacija. Odnosna informacija izuzetno je važna jer se njome

izražava odnos govornika i referenta, govornika i sugovornika, govornika i promatrača govornoga čina te govornika i okolnosti u kojima se odvija komunikacijski čin. Većina tih odnosa izražava se izrazima kojima se iskazuje poštovanje. Identifikacija sudionika komunikacijskoga čina te njihov međusobni odnos u okviru socijalne deikse najčešće se izražavaju osobnim zamjenicama odnosno takozvanim T/V sustavom oslovljavanja, što se očituje i u upotrebi glagola u jednini i množini (Primjer 17b). Nadalje, osim upotrebe zamjenica, socijalna deiksa izražava se različitim vrstama honorifika (imenskim frazama kojima se izražava poštovanje) kao u primjeru 17c te diglosijom, koja u južnoslavenskim jezicima i mađarskom jeziku nije izražena u mjeri kao što je to slučaj u nekim drugim jezicima (Levinson 1983: 91-93).

Primjer 17

- a) Hvala ti!/ Hvala Vam!
- b) Molim te, pomози mi!/ Molim Vas, pomozite mi!
- c) Poštovana gospodo, možete podići svoju osobnu iskaznicu.

Deiksa i uljudnost izravno su povezane s gramatičkom i leksičkom strukturom iskaza te kontekstom njegova odvijanja. Uljudnost se odnosi na različite aspekte društvene i jezične interakcije, a izražava se uslijed verbalne i neverbalne komunikacije. Prema Leechu (1983) svrha uljudnosti jest poboljšavanje međuljudskih odnosa i održavanje društvene ravnoteže između govornika i sugovornika. Personalnim i socijalnim deiktima izražava se društveni status sudionika komunikacijskoga čina, kao i njihov međusobni odnos. Prema Brown-Levinsonovoj teoriji uljudnosti (1987) određene vrste uljudnosti iskazuju se različitim strategijama (npr. isticanjem govornikova nadređenog statusa, upotrebom osobne zamjenice *mi* umjesto *ja* ili izbjegavanjem korištenja osobnih zamjenica *ja* i *ti*). Sve te strategije služe iskazivanju poštovanja prema sugovorniku. Nadalje, upotrebom različitih honorifika i T/V sustava oslovljavanja izražava se personalna i socijalna deiksa, a ujedno i strategije uljudnosti. Ugrožavajući komunikacijski čin uvjetovan je društvenom moći njegovih sudionika, njihovim statusom i međusobnim odnosom, a svi navedeni faktori u sva se tri jezika izražavaju personalnom i socijalnom deiksom.

3. Strategije i sredstva izražavanja uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku

Uljudnost i socijalna deiksa u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku najčešće se izražavaju T/V sustavom obraćanja. Izborom osobnih zamjenica u drugome licu definira se društveni status sudionika komunikacijskoga događaja, kao i njihov međusobni odnos. U ovom poglavlju analiziraju se T/V sustav oslovljavanja i honorifici kao primarna sredstva izražavanja uljudnosti u trima navedenim jezicima. Razlog tome je činjenica da se tim sredstvima u većini jezika najčešće označava društveni status, moć i međusoban odnos govornika i sugovornika. Nakon provedene analize slijedi obrada njihova opisa u normativnim priručnicima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika, a glavni cilj te analize jest utvrditi kako su ove primarne strategije izražavanja uljudnosti (pr)opisane u normi triju književnih jezika.

Prema Siewierskoj (2004: 214) odnos govornika i sugovornika proučava se na temelju dviju dimenzija: moći i solidarnosti. Navedene dimenzije među prvima su proučavali Brown i Gilman u studiji *The Pronouns of Power and Solidarity* (1960). Prema Brownu i Gilmanu (1960: 254) iskazivanje moći i solidarnosti u jeziku pojavljuje se već u 4. stoljeću za vrijeme Rimskog i Bizantskog carstva. Moć i solidarnost najčešće su se iskazivale upotrebom različitih formi obraćanja ovisnim o situaciji i kontekstu odvijanja komunikacijskoga čina. Društvene i kulturne razlike u nekim se jezicima markiraju posebnim oblicima osobnih zamjenica (u slavenskim jezicima osobnim zamjenicama u drugom licu jednine i množine *ti/Vi*) te upotrebom različitih etiketa za oslovljavanje (titule, profesionalne etikete i drugo).

U brojnim europskim jezicima postoji razlika između drugoga lica jednine i drugoga lica množine osobnih zamjenica za direktno obraćanje pojedincu. Nesimetričan odnos i danas se izražava oslovljavanjem zamjenicama *ti/Vi*. Semantika moći i solidarnosti proizlazi iz hijerarhijskoga poretka koji je izgrađen na nejednakosti među ljudima, no rastom socijalne mobilnosti, širenjem ideje o jednakosti te rušenjem barijera među ljudima, zamjenica *ti* počela je označavati solidarnost te se smanjila upotreba zamjenice *Vi* u indoeuropskim jezicima (Brown i Gilman 1960: 255-270). Nadalje, Brown i Levinson (prema Siewierskoj 2004: 217-218) tvrde da upotreba osobne zamjenice *mi* umjesto zamjenice *ja* predstavlja manju prijetnju za sugovornika. Kada je koristi pojedinac, zamjenica *mi* ima dvije funkcije: *mi* skromnosti i kraljevsko *mi*. Budući da se zamjenica *ja* smatra nametljivom, prva uloga zamjenice *mi* odnosi se na govornikovu skromnost, a kraljevsko *mi* koristili su vladari kako bi naglasili

svoju impliciranu solidarnost (prema Katnić 1999: 88) te se i danas koristi na isti način u brojnim kontekstima.

U hrvatskom jeziku uljudnost se najčešće izražava T/V formom oslovljavanja kao i u brojnim drugim indoeuropskim jezicima. Prema Marot (2005: 58) T/V sustav oslovljavanja

[...] u hrvatskom (kao i talijanskom, francuskom, njemačkom, ruskom...) jeziku još uvijek postoji i čini okosnicu uljudnog obraćanja sugovorniku. Izborom zamjenice *ti* ili *Vi* govornik je prisiljen izraziti svoj stav i odnos prema drugoj osobi, što naročito dolazi do izražaja u situaciji kada nekoga prvi put susrećemo ili upoznajemo, kao i u društvu starijih osoba.

Marot (Ibid.) tvrdi da je T/V sustav ukorijenjen u hrvatskom jeziku, što dokazuje činjenicom da se djecu još od predškolskih dana uči kome se trebaju obraćati iz poštovanja sa zamjenicom *Vi*. Nadalje, kada je riječ o reklamama, T forma oslovljavanja najčešće se koristi u oglasima namijenjenim mlađoj publici, a V forma koristi se u oglasima za odraslu publiku (Ibid. 63). Prema Sivrić (2008: 125) zamjenica *Vi* koristi se pri obraćanju mlađih osoba starijima te među ljudima koji se ne poznaju dobro ili koji žele izraziti poštovanje zbog poslova koje obavljaju, dok se zamjenica *ti* koristi u neformalnom razgovoru te pri obraćanju članovima obitelji i bliskim osobama.

U mađarskom jeziku slovlju formama obraćanja najviše se bave Ágnes Domonkosi (2017) i Anett Árvay (2018). Mađarski jezik također posjeduje T/V sustav oslovljavanja s jednakim funkcijama kao u hrvatskom jeziku. U suvremenom mađarskom jeziku postoje tri zamjenice koje se koriste u funkciji oslovljavanja: osobna zamjenica drugog lica jednine *te* (hr. *ti*) (množinski oblik *ti*–hr. *vi*), zatim osobna zamjenica trećeg lica jednine *maga* (hr. *Vi*) (množinski oblik za treće lice je *maguk*), te osobna zamjenica trećeg lica jednine *ön* (hr. *Vi*) (množinski oblik za treće lice je *önök*) (Tablica 1). Árvay (prema Jónap 2018: 15-16) tvrdi da odabir zamjenice i glagolskoga oblika opisuje interakciju sa sugovornikom već na početku govornoga događaja, a odabir zamjenice i glagolskoga oblika ovisi o interakciji govornika i sugovornika te o kulturnim promjenama, odgoju, geografskim promjenama, stupnju pismenosti i situaciji u kojoj se sudionici razgovora nalaze. Árvay (Ibid. 16) tvrdi da se pojavom globalizacije i multinacionalnih tvrtki promijenio i način oslovljavanja te se time proširila T forma oslovljavanja u svim društvenim krugovima. Prema Domonkosi (2017: 281) upotreba osobne zamjenice u 2. licu jednine i množine (*te*, *ti*) u mađarskom jeziku signalizira ravnopravnost, solidarnost i bliskost između govornika i sugovornika. Nasuprot tome, mlađe

generacije danas koriste T forme oslovljavanja u obraćanju nepoznatim osobama na ulici, prodavačima u trgovinama i konobarima te zaposlenicima u banci, bolnici i tako dalje. Dömötör Adrienne (2005: 303-304) proučavala je forme oslovljavanja koje se koriste unutar obitelji te je na temelju provedenoga istraživanja⁵ zaključila da se u Mađarskoj uglavnom koriste T forme oslovljavanja unutar obitelji, a V formu oslovljavanja koriste majke i očevi pri obraćanju svekrvi/svekru i punici/puncu te bake i djedovi pri obraćanju svojim roditeljima. U mađarskom jeziku postoje dvije vrste zamjenica koje se koriste kao V forma oslovljavanja. Prema Domonkosi (2017: 283-284) osobna zamjenica *maga* odnosno *maguk* uglavnom se koristi među starijim generacijama jer među pripadnicima mlađih generacija ona ima izrazito negativnu stilsku vrijednost, stoga umjesto nje koriste T formu oslovljavanja. Osobna zamjenica *ön* ili *önök* koristi se također kao V forma oslovljavanja u mađarskom jeziku te se poistovjećuje sa zamjenicom *maga*. Domonkosi (Ibid. 285) smatra da se zamjenicom *ön* ili *önök* izražava formalnost i poštovanje prema sugovorniku. Prema Schirm Aniti (2000: 6) zamjenicom *ön* (mn. *önök*) izražava se čast, formalnost te distanciran odnos, a zamjenica *maga* (mn. *maguk*) izražava izravniji odnos od zamjenice *ön*, no ovisno o okolnostima i naglasku može imati pogrdno i uvredljivo značenje. Iako se u Mađarskoj zamjenica *ön* upotrebljava češće od zamjenice *maga*, u određenim dijelovima mađarskoga govornog područja *maga* je u potpunosti zamijenila zamjenicu *ön*.

Tablica 1: *T/V sustav oslovljavanja u mađarskom jeziku*

Broj	Mađarski	Hrvatski
2. lice jednine	<i>te</i>	<i>ti</i>
2. lice množine	<i>ti</i>	<i>vi</i>
3. lice jednine	<i>maga</i>	<i>Vi</i> (jednina)
3. lice množine	<i>maguk</i>	<i>Vi</i> (množina)
3. lice jednine	<i>ön</i>	<i>Vi</i> (jednina)
3. lice množine	<i>önök</i>	<i>Vi</i> (množina)

Kao i u mnogim drugim europskim jezicima, u slovenskom je jeziku ukorijenjen T/V sustav oslovljavanja. Forme obraćanja u slovenskom jezikoslovlju proučavali su Nada Šabec (2003) i Donald F. Reindl (2007). Prema Šabec (2003: 478) izvorni govornici slovenskoga jezika T/V formu oslovljavanja biraju na temelju dva faktora – godine i razine poznanstva. U

⁵Dömötör Adrienne (2005) istraživala je forme oslovljavanja, pozdrave i etikete oslovljavanja koje se koriste unutar obitelji. U anketi su sudjelovale tri generacije obitelji (djeca, roditelji, bake i djedovi), a doneseni zaključci temelje se na 240 ispunjenih anketa, koje su provedene u četiri grada: Budimpešta, Szeged, Pécs i Arad.

slovenskom jeziku, kao i u hrvatskom i mađarskom, V forma, koju su koristila djeca pri obraćanju baki ili djedu, zamijenjena je simetričnim odnosom, tj. T formom oslovljavanja. Nadalje, iako se mlađe generacije starijim osobama obraćaju zamjenicom *Vi*, brojna istraživanja pokazala su da se mladi sve češće svojim kolegama i nadređenima obraćaju zamjenicom *ti* bez obzira na dob i status, dok osobe starije od 30 godina smatraju da je vrlo važno koristiti T/V forme obraćanja jer se njima izražavaju uljudnost, bliskost i poštovanje (Šabec 2003: 479). Prema Šabec (2003: 480) u slovenskom jeziku razvila se forma *napol vikanje*, odnosno forma „između” *ti* i *Vi* forme, koju koriste brojni govornici bez obzira na dob i društveni status (Primjer 18a). Uz jedninu i množinu u slovenskom jeziku očuvana je i dvojina, a prema Siewierskoj (2004: 221) zamjenica za 2. lice množine ne može zamijeniti zamjenicu za 2. lice dvojine, kao što je to slučaj sa zamjenicom za 2. lice jednine i množine (Primjer 18b). Prema Reindl (2007: 154-155) dvojina je u slovenskom jeziku područje koje zahtijeva daljnje istraživanje, jer neki autori smatraju da je dvojina sama po sebi neutralni oblik koji mnogi zamjenjuju zamjenicom za 2. lice množine *vi*, a drugi se s tim ne slažu. Nadalje, u slovenskom jeziku razvijena je forma pod nazivom *onikanje*, koju karakterizira korištenje glagolskih i zamjениčkih oblika za 3. lice množine (*oni*) umjesto glagolskih i zamjениčkih oblika za 2. lice pri referiranju na osobu uključenu u govorni događaj (Primjer 18c). Navedena forma također se koristi za direktno i indirektno obraćanje sugovorniku te za odsutnu osobu na koju se referira u množini (Primjer 18d) (Ibid. 155-156).

Primjer 18

- a) Kje ste pa vi hodila?/ Kje ste pa vi hodili? [hr. Kamo ste otišli?]
- b) Ali se boste usedli?/ Ali se bosta usedla? [hr. Hoćete li sjesti?]
- c) Kako se počutijo, gospa? [hr. Gospođo, kako se osjećate?]
- d) Mati so bili bolni. [hr. Majka je bila bolesna.]

3.1. Honorifici u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku

Prema Matešić i Marot Kiš (2015: 9) fenomen uljudnosti pojavljuje se u svim jezicima, no samo se u nekima ostvaruje upotrebom honorifika, odnosno leksičkih i gramatičkih sredstava, koja se u indoeuropskim jezicima prvenstveno ostvaruju T/V formama oslovljavanja te raznim titulama i etiketama oslovljavanja (Fillmore 1971: 298).

U hrvatskom jezikoslovlju, prema Sivrić (2008: 126-127) „uobičajeni oblici obraćanja nekomu (ako vidimo tu osobu prvi put) jesu: *gospodin*, *gospođa*, *gospodična*+prezime ili ime, s tim što je prvi oblik formalniji”. Autorica pritom ističe da oslovljavanje nekoga može biti ideološki motivirano jer u hrvatskom jeziku obraćanje titulom, imenom i prezimenom ili samo imenom i prezimenom nema isto značenje (Primjer 19a). Kuna (prema Markanović 2019: 27) tvrdi da se u današnje vrijeme u hrvatskom jeziku teži ostvarivanju intimnosti i bliskosti te se iz tog razloga često može susresti korištenje formule *gospodine*, *gospodo*+ime (Primjer 19b). Formula *gospodine*, *gospodo*+prezime karakterizira uljudno i neutralno obraćanje, dok obraćanje samo formom *gospodine* ili *gospodo* karakterizira distanciranost i poštovanje (Primjer 19c). Prema Sivrić (2008: 126-127) u formalnim razgovorima, osobito ako je riječ o nepoznatim osobama ili osobama višeg društvenog statusa, uz formu *gospodin* i *gospodo*, koristi se i vokativ titule kao u Primjeru 19d.

Primjer 19

- a) Predsjednik George W. Bush i Saddam održali su intervju s poznatom novinarkom.
- b) Gospodo Marija, zaboravili ste novčanik.
- c) Gospodo, zaboravili ste novčanik.
- d) Dobro jutro, gospodine doktore.

U suvremenom mađarskom jeziku imeničke forme oslovljavanja pokazuju veliku raznolikost u komunikaciji. Uz vlastita imena i prezimena kao imeničke forme oslovljavanja također se koriste razne etikete, titule, nadimci, izrazi koji označuju društvene uloge i dr. Prema Ozer (2016: 329) osobna imena u mađarskom jeziku obično se kombiniraju s T formom obraćanja te takav način obraćanja demonstrira bliskost. Osobno ime može se kombinirati i s drugim imeničkim formama oslovljavanja poput *néni* (hr. teta) i *bácsi* (hr. stric) koje koriste djeca pri obraćanju starijim osobama. Nadalje, osobna imena također se mogu koristiti s etiketama *úr* (hr. gospodin) i *asszony* (hr. gospođa), a prema istraživanju Domonkosi (2017: 287) takav se način oslovljavanja najčešće koristi u komunikaciji s nepoznatim osobama. Ozer (2016: 330) smatra da se u mađarskom jeziku oslovljavanje prezimenom rijetko pojavljuje samostalno, a kada se pojavljuje – odnosi se na neuljudnost

(Primjer 20a). U suvremenom mađarskom jeziku uz prezime najčešće stoji etiketa *úr* za muškarce te *úrhölgy* (hr. dama) za žene (Primjer 20b). Puno ime i prezime uz navedene etikete koristi se najčešće u pismenoj komunikaciji kada društveni status oslovljene osobe nije poznat (Primjer 20c). Etikete *úr* i *asszony* prvenstveno su se koristile u višim slojevima društva, a kasnije se njihova upotreba proširila i među nižim slojevima te se danas upotrebljavaju vrlo često. Prema Domonkosi (2017: 289) danas se ove etikete također javljaju uz titule i nazive zanimanja (Primjer 20d). Nadalje, u mađarskom jeziku, kao i u brojnim drugim jezicima, koriste se etikete za oslovljavanje više od jedne osobe. To su brojni množinski oblici imeničkih formi oslovljavanja koji se u mađarskom koriste uz nastavak *-k* za množinu ili uz nastavak *-i* za posvojnost (Primjer 20e) (Ozer 2016: 331).

Primjer 20

- a) Kovács, járjon utána, mi történt! [hr. Kovácsu, provjerite što se dogodilo!]
- b) Kovács úr! Kovács Ágnes úrhölgy! [hr. Gospodine Kovács! Gospodo Ágnes Kovács]
- c) Tisztelt Kovács Ágnes! [hr. Poštovana Ágnes Kovács!]
- d) Professzor úr. [hr. Gospodine profesore.]
- e) Tisztelt hölgyeim és úraim! [hr. Poštovane dame i gospodo!]

U slovenskom jeziku također se uz T/V forme oslovljavanja koriste i imeničke forme oslovljavanja (honorifici). Prema Modrijan (2004: 3) u slovenskom jeziku koriste se etikete uljudnosti kao što su *gospa*, *gospodična*, *gospod*, *dama*, izrazi poštovanja poput *cenjeni*, *spoštovani*, *dragi* te različite titule temeljene na akademskom statusu ili zanimanju. Izrazi poštovanja *cenjeni* i *spoštovani* izražavaju poštovanje i distancu između govornika i sugovornika, dok izraz *dragi* karakterizira bliži odnos sudionika govornoga događaja i solidarnost. Nadalje, izraz *spoštovani* upotrebljava se s drugim oblicima imeničkih formi oslovljavanja kao što su etikete uljudnosti i titule (Primjer 21a). Modrijan (2004: 6) tvrdi da se u slovenskom jeziku najčešće upotrebljavaju izrazi *gospa* i *gospod* te izraz *spoštovani* (Primjer 21b). Također se pojavljuju primjeri upotrebe kombinacije izraza poštovanja i titule solidarnosti (Primjer 21c) (Modrijan: 2004: 7).

Primjer 21

- a) Spoštovani predstavniki vlade! [hr. Poštovani predstavnici vlade!]
- b) Spoštovani gospod! [hr. Poštovani gospodine!]
- c) Spoštovani kolega gospod minister dr. Pavlovič! [hr. Poštovani kolega gospodine ministre dr. Pavlovič!]

3.2. Sredstva izražavanja uljudnosti u normativnim priručnicima hrvatskog, mađarskog i slovenskog standardnog jezika

U ovom se poglavlju opisuje provedena analiza leksikografske obrade zamjenica *ti/Vi* i honorifika u hrvatskim, slovenskim i mađarskim jednojezičnim rječnicima, gramatikama i pravopisima. Analiza provedena za potrebe ovoga rada usmjerena je na rječničku obradu leksikografskih jedinica *ti* i *Vi* te honorifika *gospodin*, *gospođa* i *gospodična*, čijom se upotrebom kodiraju odnosi među sudionicima komunikacijskog čina, a time i uljudnost. Analizi primjera prethodi kratak prikaz korištenih jednojezičnih rječnika, a cilj analize je utvrditi pragmatičke informacije na mikro- i makrostrukturnoj razini rječnika navedenih jezika. Nakon rječničke analize natuknica iznosi se zaključak o leksikografskim odrednicama. Analiza rječničke građe provedena je po uzoru na model analize rječnika u radovima Bago i Karlić (2020) te Barčot i Karlić (u postupku objavljivanja). U navedenim radovima analizira se obrada pragmatičkih informacija u hrvatskim i stranim jednojezičnim i dvojezičnim rječnicima, a između ostalog obrađene su i neke od natuknica koje se analiziraju u ovome radu, a kojima se izražava socijalna deiksa (npr. zamjenice u 2. licu jednine i množine te honorifici *gospođa* i *gospodična*).

Anmin Wang u studiji *Pragmatic Information in Learner's Dictionaries: Redefined* (2015) nudi kratak pregled pristupa i definicija pojma *pragmatička informacija*, koje pripadaju različitim perspektivama (između ostalog komunikacijskoj, kontekstualnoj i sociokulturnoj). Komunikacijsku perspektivu zagovarali su istraživači Sharpe i Apreseyan, koji ograničavaju pragmatičku informaciju na leksičku razinu jezika, točnije na lekseme kojima se izražava stav govornika prema okolini i sugovorniku (Ibid. 3-4). Pragmatičku informaciju na temelju kontekstualne perspektive definirali su Hagasi (1981) i Kipfer (1984), koji smatraju da pragmatičke informacije obuhvaćaju vremenska, prostorna i socijalna komponenta jezične upotrebe, a Kipfer je svoju definiciju nadopunio komponentom odnosa govornika i sugovornika te sociolingvističkim faktorima kao što su spol, dob i zanimanje (Ibid. 4-5). Pragmatičke informacije sa stajališta sociokulturne perspektive definirao je Nuccorini, prema kojemu su pragmatičke informacije prepune kulturnih specifičnosti, socijalnih konvencija i jezičnih pretpostavki. Hartmann i James (2000) smatraju da se sociopragmatičke informacije odnose na sociokulturna pravila govora koja su u skladu s načelima uljudnosti i formalnosti (Ibid. 5). Brojni autori istraživali su pragmatičke informacije iz teorijske perspektive, no samo je Yang (2004, 2005, 2007) pružila jedinstven okvir za integraciju pragmatičkih informacija u rječnike (Ibid. 6). Wang tvrdi da bi se dobila točna

definicija pragmatičkih informacija opseg pragmatike treba ograničiti unutar leksikografije, što dovodi do razvoja leksikopragmatike kao mlade discipline koja se bavi proučavanjem leksičko-pragmatičkih značenja u rječnicima (Ibid.). U konačnici Wang (Ibid. 10) zaključuje da pragmatička informacija predstavlja leksičko-pragmatičko značenje leksikografskih natuknica na različitim strukturnim razinama u rječnicima te da pruža sustavan način informacija. Na temelju analize koju je proveo Anmin Wang može se zaključiti da je pojam pragmatičkih informacija izrazito široko određen. Iz toga razloga analiza ovoga rada će se orijentirati na pragmatičke informacije koje se tiču personalne i socijalne deiktčnosti i uljudnosti zamjenica *ti/Vi* i izabranih honorifika.

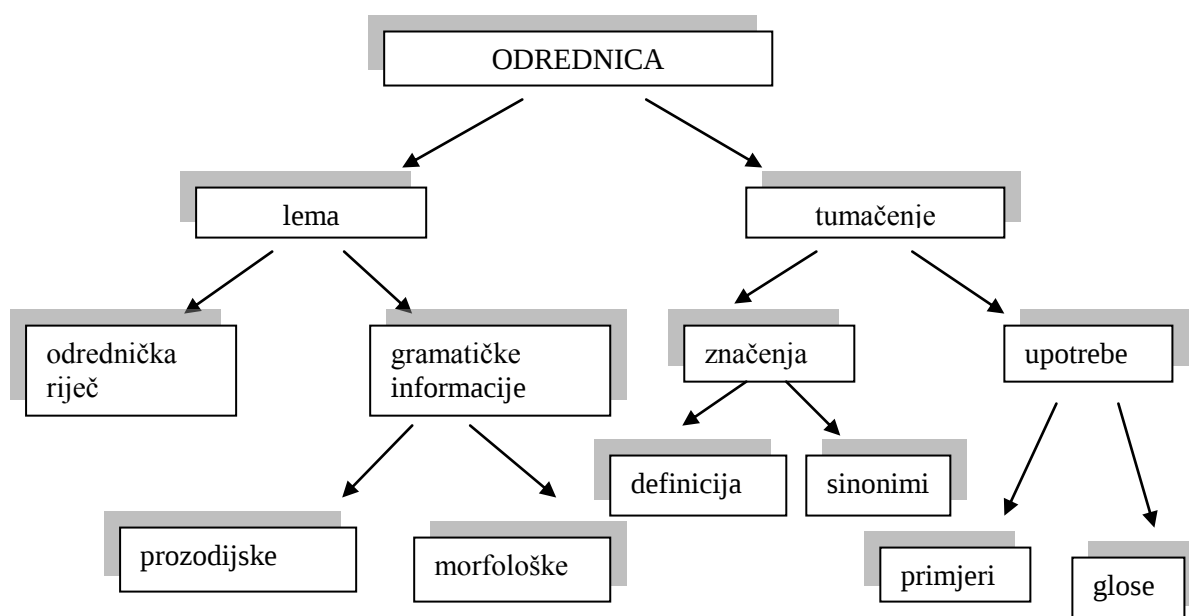
Prema Barčot i Karlić (u postupku objavljivanja) pragmatičke informacije mogu se pojaviti na makro- i mikrostrukturnoj razini rječnika. Na makrostrukturnoj razini rječnika pojavljuju se ako rječnik sadrži posebne pragmatičke oznake i tada se opis pragmatičkih informacija nalazi u uputama za upotrebu rječnika. Yang (prema Barčot, Karlić: Ibid.) smatra da bi svaki rječnik trebao sadržavati upute o važnosti pragmatičkih informacija te opis sredstava kojima se označuju u rječniku. Nadalje, na mikrostrukturnoj razini rječnika pragmatičke informacije se navode u okviru rječničkih definicija, uporabnih odrednica i ilustrativnih primjera upotrebe natuknice (Ibid.). Autorice tvrde (Ibid.) da „u hrvatskoj leksikografiji još uvijek nije uobičajena zasebna klasifikacija pragmatičkih odrednica, već se one svrstavaju zajedno s ostalima (najčešće u sklopu stilističkih odrednica“. Shodno tomu, makrostrukturna razina analiziranih rječnika ne sadrži pragmatičke informacije te se rad oslanja na analizu definicija, primjera i glosa jer se u njima pojavljuju pragmatičke informacije.

Danko Šipka u svojem priručniku iz leksikologije *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina* (2006) objavljuje da rječnička mikrostruktura sadrži leksikografske elemente koji ulaze u odrednicu ili natuknicu, a to su sljedeći elementi: lema i tumačenje, koji sadrže različite podskupine prikazane u slici 1. Lema se sastoji od odredničke riječi i gramatičke informacije koja sadrži prozodijske i morfološke informacije. Tumačenje se dijeli na značenje i upotrebu, a značenje se sastoji od definicije i sinonima, dok se upotreba očituje u primjerima i glosama (2006: 166). Budući da se analiza rada orijentira na definicije i primjere, slijedi kratak prikaz tipova definicija prema Šipki:

Sljedeći, u većini rječnika i najzamašniji element odrednice, po pravilu je tumačenje značenja. Centralni je njegov član leksikografska definicija. Najčešća je **opisna definicija**, koja je po

pravilu organizovana tako da izrazi *genus proximum* i *differentiu specificu* značenja koje se obrađuje. **Ostenzivna definicija**, za razliku od toga, pokušava da ukaže na karakteristična pojavljivanja datosti, da uputi na realije. **Definicija po negaciji** upućuje na suprotnosti onoga što se definiše i tako ga određuje, npr. *crno* se može definisati kao 'odsustvo svih boja'. **Relaciona definicija** povezuje značenje sa drugim elementima leksikona, pa tako *bir* možemo odrediti 'isto što i plata, samo za učitelje i popove' (Ibid: 168).

Nadalje, uz navedene definicije za potrebe ovoga rada važno je izdvojiti metalingvističke definicije, koje se primjenjuju za potrebe definiranja funkcionalnih leksema ili leksema koji imaju istaknute pragmatičke/komunikacijske funkcije (Barčot i Karlić: u postupku objavljivanja).



Slika 1: Prikaz rječnička mikrostruktura prema Šipki (2006: 166)

3.2.1. Kratak prikaz analiziranih rječnika hrvatskoga jezika

Pri analizi rječničkih natuknica *ti*, *Vi*, *gospodin*, *gospođa* i *gospodična* korištena su četiri hrvatska jednojezična rječnika: (1) *Hrvatski jezični portal*, (2) *Školski rječnik hrvatskoga jezika*, (3) *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* te (4) *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika*. Rječnička baza *Hrvatskog jezičnog portala* nastala je na temelju rječničkih i leksikografskih izdanja Novoga Libera. *Školski rječnik hrvatskoga jezika* objavljen je 2012. godine u tiskanome izdanju (nakladnici: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Školska knjiga), a mrežno izdanje usklađeno je s *Hrvatskim pravopisom* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje objavljenim 2013. godine. Autori rječnika su Birtić, Blagus, Bartolec i dr., a urednici mrežnoga izdanja su Jozić, Hudeček i Mihaljević. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*

Vladimira Anića objavljen je u Zagrebu 2004. godine. Priredila ga je Ljiljana Jojić, a uredio ga je Slavko Goldstein. *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika* objavljen je 2015. godine u Zagrebu. Priređivači rječnika su Pranjković i Badurina, a glavna urednica rječnika je Silvia Sinković.

Mikrostruktura rječnika sastoji se od elemenata i organizacije leksikografskoga članka. U *Hrvatskom jezičnom portalu* nalazi se 116. 516 natuknica koje se pretražuju na temelju unosa odabrane riječi. Natuknica se očituje u kanonskom obliku riječi, a struktura natuknice sastoji se od sljedećih mogućih dijelova: oznake vrste riječi, gramatike odnosno navedene specifične promjene natuknice, leksikografske odrednice, definicije, primjera, sinonima, sintagma, frazeologije, uputnice, onomastike i etimologije natuknice. *Školski rječnik hrvatskoga jezika* normativni je rječnik koji se sastoji od gramatičkih podataka pretraženoga pojma odnosno natuknice (uključujući i podatak o vidskome parnjaku), definicije značenja natuknice, podataka o sinonimima i antonimima, sveza i frazema u kojima se natuknica pojavljuje kao nadnatuknica odnosno glavna sastavnica te podataka o normativnome statusu natuknice. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* jest opisno-normativni rječnik hrvatskoga jezika koji sadrži otprilike 100.000 pojmova organiziranih u okvirno 60.000 natuknica. U rječniku su abecednim redom poredani kanonski oblici natuknica, a leksikografski članak sastoji se od: naglašene natuknice, oznake roda, glagolskoga vida te vrste riječi, gramatike, definicije (opisa upotrebe), normativnih i drugih kratica i odrednica, primjera u uglatim zagrađama, sintagmatskih i frazeoloških izraza te etimoloških informacija. *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika* normativni je rječnik koji se sastoji se od 16 909 natuknica, a rječnički članak tvore sljedeći dijelovi: natuknica, gramatička obavijest o riječi, leksikografska odrednica, definicija, primjer, sinonim i sinonimski izraz, uputnica, grozd odnosno izvedene srodne riječi natuknice te etimologija.

3.2.1.1. Analiza pragmatičke informacije u rječnicima hrvatskog jezika

U ovom poglavlju slijedi analiza leksikografske obrade osobnih zamjenica za 2. lice jednine i množine *ti* i *vi* (Tablica 2) i honorifika *gospodin*, *gospođa* i *gospodična* u navedenim jednojezičnim hrvatskim rječnicima (Tablica 3).

Tablica 2: *Leksikografska obrada osobnih zamjenica ti/Vi u jednojezičnim hrvatskim rječnicima*

1. Hrvatski jezični portal	ti zam. <G tebe/te, D tebi/ti, A tebe/te, L tebi/ti, I tobom> 1. (lična za 2.l.jd.) [<i>biti na ti s kim, davati ti kome</i> obraćati se s »ti« i u jednini ob. a. među prijateljima i kolegama kao znak ravnopravnosti b. obraćanje starijega mlađemu kad su u istoj službi gdje vladaju takve navike c. kad je sugovornik znatno mlađi] 2. (u raznim kontekstima) uopćen subjekt u zn. »svatko«, »čovjek« i sl. [<i>ti se brineš što ćeš danas stvoriti, a oni pričaju bezvezarije</i>= čovjek se brine] vi zam. <G A vas, D vama enkl. vam> (lična za 2.l.mn) 1. služi za obraćanje paru ili skupini osoba 2. za pojačavanje značenja ili emotivne obojenosti [<i>recite vi; zamislite vi to</i>] 3. izriče poštovanje prema osobi kojoj se onaj koji govori obraća (usmeno ili pismeno)
2.Školski rječnik hrvatskoga jezika	ti os.zam. <G A tebe/te, D tebi/ti, L tebi, I tobom> 1. osoba kojoj se govori ili piše, sugovornik s kojim je govoritelj blizak ili koja je dijete, podređeni ili vršnjak 2. <D ti> koji pripada sugovorniku [To ti je otac.]; sin. tvoj vi os. zam. <G A vas/vas, D vama/ vam, L I vama> 1. osobe kojima se govoritelj obraća, sugovornici 2. osoba kojoj se govoritelj obraća i članovi skupine kojoj pripada 3. <Vi> sugovornik kojemu se govoritelj obraća s poštovanjem [Obraćam Vam se s molbom.] 4. <D vam> koji pripada sugovorniku i još komu [To vam je otac.]; sin. vaš 5. <D Vam> koji pripada sugovorniku kojemu se govoritelj obraća s poštovanjem [To Vam je otac.]; sin. Vaš v.pod vaš
3. Veliki rječnik hrvatskoga jezika	ti zam. (lična za 2. l. jd.) <G tebe/te, D tebi/ti, A tebe/te, L tebi/ti, I tobom> 1. riječ kojom onaj koji govori označuje sugovornika [<i>biti na~s kim; davati~kome</i> obraćati se s »ti« i u jednini ob. a. među prijateljima i kolegama kao znak ravnopravnosti b. obraćanje starijega mlađemu kad su u istoj službi gdje vladaju takve navike c. kad je sugovornik znatno mlađi] 2. zamjenjuje posvojnu zamjenicu tvoj [<i>ono ti je majka.</i>] 3. (u raznim kontekstima) uopćen subjekt u zn. »svatko«, »čovjek« i sl. [<i>ti se brineš što ćeš danas stvoriti, a oni pričaju bezvezarije</i>= čovjek se brine] vi zam. (lična za 2. l. mn.) <G A vas, D vama enkl. vam> 1. služi za obraćanje paru ili skupini osoba 2. za pojačavanje značenja ili emotivne obojenosti [<i>recite vi; zamislite vi to</i>] 3. izriče poštovanje prema osobi kojoj se onaj koji govori obraća (usmeno ili pismeno)
4. Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika	ti zam. <G tebe/te, D tebi/ti, A tebe/te, I tobom> (lična/osobna) riječ kojom govornik označuje sugovornika, obraća se sugovorniku; među prijateljima i kolegama kao znak ravnopravnosti, opr. vi (Vi). U pisanoj komunikaciji zamjenice <i>ti, tvoj, tebi</i> itd. mogu se, kao znak poštovanja, pisati velikim početnim slovom. Npr. <i>Želim Tebi i Tvojima sve najbolje.</i>

	vi zam. <G A vas, D vama> (lična/osobna) 1. a. služi za obraćanje paru ili skupini osoba [<i>Vi ste naši prijatelji.</i>] b. služi za obraćanje jednoj osobi pri čemu se iskazuje određena distanca [<i>biti s nekim na~</i>] 2. (Vi) izriče poštovanje prema osobi kojoj se onaj koji govori obraća (usmeno ili pismeno) [<i>Vi ste mi mnogo pomogli.</i>], opr. ti
--	---

U sva četiri analizirana rječnika obrađene su natuknice koje se odnose na osobne zamjenice u 2. lice jednine i množine. Svim rječničkim natuknicama zajedničko je određenje vrste riječi (zamjenica) i gramatičkih obilježja. Sve definicije zastupljene u natuknicama su gramatičke ili metalingvističke. Metalingvističke natuknice odnose se na funkcije leksema i obilježja njihove upotrebe. Podaci o socijalnoj deiktičnosti zamjenica izneseni su u sklopu rječničkih definicija i u nekim slučajevima u sklopu primjera. U definicijama se pojavljuju više ili manje jasni prikazi pragmatičkih informacija o personalnoj deiktičnosti zamjenica.

U *Hrvatskom jezičnom portalu* leksička natuknica *ti* sastoji se od: leme, gramatičke oznake i dvije definicije (gramatičke i metalingvističke). Metalingvistička definicija uključuje informacije o socijalnoj deiktičnosti kao što su opis okolnosti i sociolingvistički faktori koji utječu na upotrebu (dob i bliskost), a navode se u okviru rječničkog primjera *biti na ti s kim* i *davati ti kome*. Zamjenica *ti* u *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* sadrži natuknicu, gramatičke oznake, primjere, sinonime te dvije definicije, od kojih prva opisuje funkcije leksema te obilježja personalne i socijalne deiktičnosti, a druga se odnosi na posvojno značenje zamjenice. U prvoj definiciji navodi se da upotreba zamjenice *ti* ovisi o dobi i bliskosti sa sugovornikom, a druga definicija ne iznosi pragmatičke informacije o personalnoj deiktičnosti zamjenice, već samo posvojnu funkciju zamjenice. U *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* zamjenica *ti* sadrži natuknicu, gramatičke oznake, primjere i tri definicije, od kojih su dvije identične gramatičkoj i metalingvističkoj definiciji u *Hrvatskom jezičnom portalu*, a u drugoj definiciji iznosi se samo posvojno značenje zamjenice. U *Anićevom rječniku hrvatskoga jezika* zamjenica *ti* sastoji se od: leme, gramatičkih oznaka, definicije, oprečnih izraza i primjera. Metalingvistička definicija zamjenice *ti* obuhvaća pragmatičke informacije poput opisa odnosa sudionika komunikacijskoga čina, a uz definiciju se navodi antonim zamjenice te pravopisno pravilo, koje također sadrži informacije o socijalnoj deiktičnosti.

Natuknica zamjenice *vi* u *Hrvatskom jezičnom portalu* sastoji se od: leme, gramatičkih oznaka, definicija i primjera. Natuknica sadrži tri metalingvističke definicije. U prvoj

definiciji iznose se opće informacije o upotrebi zamjenice, a druga definicija sadrži pragmatičke informacije kao što je iskazivanje poštovanja prema sugovorniku. U *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* zamjenica *vi* sadrži: lemu, gramatičke oznake, pet definicija navedene zamjenice, primjere i sinonime. Prve tri definicije su metalingvističke i sadrže pragmatičke informacije o socijalnoj deiktčnosti, a uz informacije iznesene u trećoj definiciji nalazi se primjer koji sadrži opis personalne i socijalne deikse. Posljednje dvije definicije su gramatičke i opisuju posvojno značenje zamjenice te sadrže sinonime, a uz posljednju definiciju naveden je primjer u kojemu se iznose pragmatičke informacije o kontekstu upotrebe i odnosu govornika i sugovornika. Zamjenica *vi* u *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* sastoji se od: natuknice, gramatičkih oznaka, tri definicije i primjera. Definicije su iste kao i definicije u *Hrvatskom jezičnom portalu*. U *Anićevom školskom rječniku hrvatskoga jezika* natuknica zamjenice *vi* sadrži: lemu, gramatičke oznake, definicije, primjere i antonime zamjenice. Natuknica se sastoji od dvije definicije, koje opisuju njezinu socijalnu deiktčnost te je određuju kao sredstvo iskazivanja distance i poštovanja prema nekome (što pokazuje i primjer) te navode oprečno značenje zamjenice. Na temelju provedene analize zaključujemo da su u natuknicama zastupljene pragmatičke informacije o zamjenicama *ti* i *vi*, međutim držimo da bi ih valjalo proširiti dodatnim sociopragmatičkim informacijama na temelju kojih bi korisnici rječnika dobili preciznije podatke o njihovim obilježjima i upotrebi (s obzirom na društveni status i dobnu pripadnost sudionika komunikacijskoga čina, njihov odnos te situaciju u kojoj se odvija komunikacija).

Tablica 3: *Leksikografska obrada odabranih honorifika u jednojezičnim hrvatskim rječnicima*

1. Hrvatski jezični portal	gospodin <i>m</i> <zb. gospoda> 1. za oslovljavanje u konvencionalnom ophođenju u građanskom društvu (tradicionalno u gradu) 2. uglađen i pristojan čovjek, častan čovjek 3. (Gospodin), v. Gospod gospođa <i>ž</i> <G <i>mn</i> gospođa> 1. (samostalno ili uz ime i titulu) udana žena 2. supruga [<i>Vaša gospođa</i> formula u ophođenju (po odgojenom građanskom ophođenju ne kaže se »moja gospođa«)] 3. riječ kojom se oslovljava svaka žena koja više nije ili se ocjenjuje da nije u djevojačkoj dobi (u starija vremena samo za žene iz grada) gospodična <i>ž</i> 1. <i>reg.</i>, v. gospodica
-----------------------------------	---

	gospodica <i>ž</i> 1. mlada neudata ženska osoba iz građanskog društva 2. uobičajeno oslovljavanje mladih ženskih osoba; gospodična
2. Školski rječnik hrvatskoga jezika	gospodin <i>im. m.</i> «G gospodina» 1. odrastao muškarac 2. naslov kojim se oslovljava odrastao muškarac gospoda <i>im. ž.</i> «G gospođe: <i>mn.</i> N gospođe, G gospođa» 1. odrasla žena 2. udana žena 3. naslov kojim se oslovljava odrasla ili udana žena; SIN. <i>gospa zast.</i> gospodična <i>im. ž.</i> «G gospodične; <i>mn.</i> N gospodične, G gospodična/gospodični» 1. v. <i>gospodica</i> gospodica <i>im. ž.</i> «G gospođice; <i>mn.</i> N gospođice, G gospodica» 1. mlađa žena 2. neudana žena 3. naslov kojim se oslovljava mlađa ili neudana žena; SIN. <i>gospodična</i>
3. Veliki rječnik hrvatskoga jezika	gospodin <i>m</i> «<i>zb.</i> gospoda» 1. za oslovljavanje u konvencionalnom ophođenju u građanskom društvu (tradicionalno u gradu) 2. uglađen i pristojan čovjek, častan čovjek 3. (Gospodin), v. <i>Gospod</i> gospoda <i>ž</i> «G <i>mn</i> gospođa» 1. (samostalno ili uz ime i titulu) udana žena 2. supruga [<i>Vaša gospoda</i> formula u ophođenju (po odgojenom građanskom ophođenju ne kaže se »moja gospoda«)] 3. riječ kojom se oslovljava svaka žena koja više nije ili se ocjenjuje da nije u djevojačkoj dobi (u starija vremena samo za žene iz grada) gospodična <i>ž</i> 1. <i>reg.</i>, v. <i>gospodica</i> gospodica <i>ž</i> 1. mlada neudata ženska osoba iz građanskog društva 2. uobičajeno oslovljavanje mladih ženskih osoba; gospodična
4. Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika	gospodin <i>m</i> «<i>zb.</i> gospoda» 1. za oslovljavanje u konvencionalnom ophođenju u građanskom društvu (tradicionalno u gradu) [<i>~ Horvat</i>] 2. uglađen i pristojan čovjek, častan čovjek [<i>pravi ~</i>] 3. (Gospodin), v. <i>bog</i> (Bog) (1a) /// <i>gospodski prid.</i> gospoda <i>ž</i> «G <i>mn</i> gospođa» 1. (samostalno ili uz ime i titulu) udana žena [<i>~ Horvat</i>] 2. riječ kojom se oslovljava svaka žena koja više nije ili se ocjenjuje da nije u djevojačkoj dobi [<i>Izvolite, gospođo!</i>]

	gospodica <i>ž</i> 1. mlađa neudana ženska osoba [<i>~ Olga</i>] 2. uobičajeno oslovljavanje mlađih ženskih osoba; gospodična Imenice <i>gospodin</i>, <i>gospođa</i> i <i>gospođica</i> u pisanoj se komunikaciji često zamjenjuju kraticama. Za imenicu <i>gospodin</i> koriste se kratice <i>g.</i> i <i>gosp.</i> Pišu se s točkom na kraju i ne sklanjaju se. Za imenicu <i>gospođa</i> upotrebljava se kratica <i>gđa</i>, a za imenicu <i>gospođica</i> <i>gđica</i>. Obje se kratice pišu bez točke na kraju, a sklanjaju se kao imenice ženskoga roda koje završavaju na <i>-a</i>: <i>gđa</i>, <i>gđe</i>, <i>gđi</i>, <i>gđu</i>, <i>gdo</i>, <i>gđi</i>, <i>gđom</i>; <i>gđica</i>, <i>gđice</i>, <i>gđici</i>, <i>gđicu</i>, <i>gđice</i>, <i>gđici</i>, <i>gđicom</i>.
--	---

U navedenim jednojezičnim rječnicima hrvatskoga jezika analizirani su honorifici *gospodin*, *gospođa* i *gospodična*. Sve natuknice sadrže iste gramatičke informacije, a uključuju kombinaciju definicija sa sinonimnim izrazima te opisne i metalingvističke definicije s opisom upotrebe leksema. Neke natuknice ne sadrže primjere, dok one koje ih sadrže njima pružaju dodatno objašnjenje definicija, odnosno ističu informacije o socijalnoj deiktičnosti analiziranih honorifika. Sociopragmatičke informacije javljaju se isključivo u metalingvističkim definicijama, stoga će se ova analiza odnositi na njih.

Rječnička natuknica honorifika *gospodin* u *Hrvatskom jezičnom portalu* sastoji se od: leme, gramatičkih oznaka, definicija i sinonima. Natuknica sadrži jednu metalingvističku i dvije opisne definicije. U metalingvističkoj definiciji je prikazana zastarjela upotreba leksema te ona sadrži pragmatičke informacije o socijalnoj deiktičnosti izraza. Druga definicija je opisna i označuje pristojnu mušku osobu, dok se u trećoj iznosi religijsko značenje leksema Gospod, tj. Gospodin. Nadalje, natuknica *gospođa* sadrži: lemu, gramatičke oznake, tri definicije i primjer upotrebe izraza u određenom kontekstu. Prve dvije definicije su opisne i odnose se na udanu ženu. Posljednja definicija je metalingvistička, a opisuju kontekst upotrebe leksema te utjecaj sociolingvističkih faktora koji na nju utječu (npr. društveni status i dob referenta). Rječnička natuknica *gospodična* upotrebljava se regionalno, a sastoji se od: leme, gramatičke oznake i definicije, koja je izražena sinonimnim izrazom *gospođica*. Zbog takve definicije analizirana je i natuknica *gospođica*, koja sadrži: lemu, gramatičke oznake, dvije definicije i sinonimski izraz. Prva definicija je opisna, a sadrži zastarjele informacije o upotrebi leksema. Druga definicija je metalingvistička te opisuje socijalnu deiktičnost izraza. U *Školskom rječniku hrvatskoga jezika* rječnička natuknica *gospodin* sastoji se od: leme, gramatičkih oznaka i dvije definicije. U prvoj se definiciji značenje leksema *gospodin* određuje kao 'odrasli muškarac', a u drugoj definiciji se navode vrlo sažete pragmatičke informacije o upotrebi leksema. Nadalje, natuknica *gospođa* obuhvaća: lemu, gramatičke

oznake, tri definicije i zastarjeli sinonimski izraz. Prve dvije definicije sadrže opis žene koju se oslovljava navedenim leksemom, a u posljednjoj definiciji opisuje se socijalna deiktičnost leksema u odnosu na sociolingvističke faktore kao što su bračni status i dob referenta. Honorifik *gospodična* sastoji se od: leme, gramatičke oznake i sinonimske definicije te se na temelju navedene glose analizira rječnička natuknica *gospođica*, koja obuhvaća: lemu, gramatičke oznake te dvije opisne i metalingvističku definiciju. Prema analiziranim definicijama navedeni honorifik opisan je kao naslov kojim se izražavaju sociolingvistički elementi poput spola, dobi i društvenoga statusa referenta. Prema *Velikom rječniku hrvatskoga jezika* rječnička natuknica *gospodin* sastoji se od: leme, gramatičkih oznaka te dvije opisne i jedne metalingvističke definicije, koje su identične s definicijama u prvom analiziranom rječniku. Isto se može zaključiti i za rječničke opise ostalih analiziranih honorifika, čiji se sastav natuknice i definicije poklapaju također s analizom rječničkim natuknicama u *Hrvatskom jezičnom portalu*. Nadalje, u *Anićevom školskom rječniku hrvatskoga jezika* natuknica *gospodin* sadrži: lemu, gramatičke oznake, dvije opisne te jednu metalingvističku definiciju i primjere. Definicije su jednake definicijama koje se nalaze u *Hrvatskom jezičnom portalu* i *Velikom rječniku hrvatskoga jezika*. U ovom rječniku uz definicije dolaze i primjeri, koji pružaju dodatno objašnjenje upotrebe leksema. Rječnička natuknica *gospođa* obuhvaća: lemu, gramatičke oznake, opisnu i metalingvističku definiciju te primjere upotrebe. Definicije su također identične definicijama u prethodno spomenutim jednojezičnim rječnicima, te kao i kod natuknice *gospodin*, sadržani primjeri pružaju dodatni opis pragmatičkih informacija. U ovome rječniku, za razliku od ostalih, ne navodi se rječnička natuknica za honorifik *gospodična*, već se navedena titula spominje kao sinonimski izraz natuknice *gospođica*. Rječnička odrednica *gospođica* sastoji se od: leme, gramatičkih oznaka, dvije definicije, primjera i prethodno navedenog sinonimskog izraza. Opisna i metalingvistička definicija veoma su slične prethodno analiziranim definicijama te također sadrže pragmatičke informacije o personalnoj i socijalnoj deiktičnosti leksema. Ovaj jednojezični rječnik, za razliku od ostalih, sadrži i pravopisna pravila koja se odnose na pisanje analiziranih honorifika.

Na temelju analize zaključujemo da su metalingvističke definicije honorifika u hrvatskim jednojezičnim rječnicima pretežno sažete, u nekim dijelovima zastarjele te da ih je potrebno nadopuniti suvremenim i detaljnijim sociopragmatičkim informacijama o njihovoj upotrebi. Do sličnog zaključka dolaze i Bago i Karlić (2020) te Barčot i Karlić (u postupku objavljivanja) temeljem analize pragmatičkih informacija u jednojezičnim rječnicima

hrvatskoga jezika i dvojezičnom hrvatsko-makedonskom, hrvatsko-ruskom, hrvatsko-engleskom i hrvatsko-njemačkom rječniku.

3.2.2. Kratak prikaz analiziranih rječnika mađarskog jezika

U online mađarskim jednojezičnim rječnicima *Wikiszótár.hu* i *A magyar nyelv értelmező szótára* (hr. Objasnidbeni rječnik mađarskoga jezika) analiziraju se definicije osobnih zamjenica *te* (hr. ti), *ti* (hr. vi), *ön* (hr. Vi za jedninu), *önök* (hr. Vi za množinu), *maga* (hr. Vi za jedninu), *maguk* (hr. Vi za množinu) te honorifika *úr* (hr. gospodin), *asszony* (hr. gospođa) i *úrhölgy* (hr. dama). Rječnik *Wikiszótár.hu* mađarski je mrežni objasnidbeni rječnik koji donosi jednostavna značenja i definicije mađarskih riječi. Rječnik su osnovali Zsolt Sarkadi i Pál Szabados 2008. godine, a definicije i objašnjenja rječničkih natuknica temelje se na različitim mađarskim jednojezičnim i dvojezičnim rječnicima, gramatikama, pravopisima, leksikonima i drugim izvorima. Mikrostruktura rječnika temelji se na leksikografskim natuknicama, a značenje natuknice i vrsta riječi kojoj pripada označeni su različitim bojama, što pomaže pri pretraživanju. Uz svaku leksikografsku natuknicu nalazi se gramatička obavijest o natuknici, rječnička definicija, primjeri i etimologija riječi. Rječnik *A magyar nyelv értelmező szótára* sadrži otprilike 60 000 leksikografskih abecedno uređenih članaka, koji se sastoje od tri hijerarhijski poredanih definicija, primjera, homonima i antonima, značenja i stila natuknica te fraza i gramatičke obavijesti o natuknici. Rječnik se sastoji od sedam svezaka, koje je uredio Institut za lingvistiku Mađarske akademije znanosti pod vodstvom Géza Bárczija i Lászla Országáha, a online verzija rječnika nastala je 2016. godine.

3.2.2.1. Analiza pragmatičkih informacija u rječnicima mađarskog jezika

U ovome poglavlju slijedi tablična analiza rječničkih opisa osobnih zamjenica *te* (mn. ti), *ön* (mn. *önök*) i *maga* (mn. *maguk*) te honorifika *úr*, *asszony* i *úrhölgy*, koje se najčešće upotrebljavaju za izražavanje uljudnosti i socijalne deikse u mađarskom jeziku.

Tablica 4: *Leksikografska obrada osobnih zamjenica u jednojezičnim mađarskim rječnicima*

Wikiszótár.hu	A magyar nyelv értelmező szótára
ZAMJENICA TE (hr. ti) 1. (névmás) A megszólított személy, állat, dolog nevét helyettesíti (sokszor nem mondjuk vagy írjuk ki). [hr. (zamjenica) Zamjenjuje ime osobe, životinje ili stvari kojoj se obraćamo (često se	ZAMJENICA TE (hr. ti) 1. (névmás és főnév) Az a beszélő szempontjából tekintett személy, akihez a beszélő bizalmas, ún. tegező beszédben beszél; a névmásilag jelölt, bizalmasan, tegezve megszólított személy: a) egészen bizalmas viszonyban általánosan; b) gyermekkel szemben; c) zárt körű közösségekben bizalmas és nem bizalmas beszédben egyaránt; d)

ne izgovara ili ne piše).] <i>Te is gyere el!</i> [hr. Dođi i ti!] 2. A megszólított személy önmaga mint gondolkodó lény, a testi mivoltától, azonosságától és az átvett viselkedési mintáktól függetlenül. [hr. Sugovornik je misaono biće bez obzira na svoju tjelesnu prirodu, identitet i usvojene obrasce ponašanja.] <i>Ez a hozzáállás nem te vagy.</i>[hr. Ti nemaš ovakav stav.] 3. A megszólított ember személyiségéhez kapcsolódó jellemzők összessége; azonosság. [hr. Skup karakteristika koje su povezane s osobnošću sugovornika; identitet.] <i>Ha utánoználak, akkor se tudnék te lenni.</i> [hr. Da se oponašamo, nikad ne bih mogao biti ti.]	falun férfiak részéről leányokkal és a fiatalabb v. a beszélővel nagyjában egy korú asszonyokkal szemben; e) imában azzal szemben, akihez imádkozik vki. [hr. (zamjenica i imenica) Osoba kojoj govornik vjeruje te se njihova komunikacija temelji na obraćanju sa ti: zamjenica koja opisuje povjerljiv odnos i međusobno obraćanje „tikanjem”: a) općenito vrlo povjerljiv odnos; b) pri obraćanju djeci; c) u zatvorenim zajednicama u povjerljivim i nepovjerljivim razgovorima; d) muškarci se tako obraćaju većini mlađih djevojaka i vršnjakinjama na selu; e) prilikom molitve onome kome se netko moli. <i>Te vagy az én legkedvesebb barátom.</i>[hr. Ti si moj najdraži prijatelj.] 2. A megszólítottak nyomatékos jelöléseként, utána következő megnevezéssel v. minősítéssel. [hr. Koristi se za naglašeno označavanje sugovornika, nakon čega slijedi sugovornikovo ime ili kvalifikacija.] <i>Látom, te átkozott, hogy semmire se megyek veled!</i> [hr. Vidim, ti prokletniče, da ne idem nigdje s tobom!]
ZAMJENICA TI (hr. vi) 1. (névmás) A megszólított személyek, állatok, dolgok nevét helyettesíti (sokszor nem mondjuk vagy írjuk ki). [hr. (zamjenica) Zamjenjuje imena osoba, životinja ili stvari kojima se obraćamo (često se ne izgovara ili ne piše).] <i>Ti is gyertek el!</i> [hr. Dođite i vi!] 2. A megszólított személyek önmaguk mint gondolkodó lények, a testi mivoltuktól, azonosságuktól és az átvett viselkedési mintáiktól függetlenül. [hr. Sugovornici su misaona bića bez obzira na njihovu tjelesnu prirodu, identitet i usvojene obrasce ponašanja.] <i>Ez a viselkedés nem ti vagytok.</i>[hr. To nije tipično ponašanje za vas.]	ZAMJENICA TI (hr. vi) 1. (névmás, személynévmás többes szám 2. sz. Azok a beszélő szempontjából tekintett személyek, akikhez a beszélő bizalmas, ún. tegező stílusban szól; a) egészen bizalmas viszonyban általánosan; b) gyermekekkel szemben; c) zárt körű közösségben bizalmas és nem bizalmas beszédben egyaránt; d) falun férfiak részéről lányokkal és a fiatalabb v. a beszélővel nagyjában egy korú asszonyokkal szemben. [hr. (zamjenica, osobna zamjenica za 2. lice množine) Osobe u koje govornik ima povjerenja te se njihova komunikacija temelji na „tikanju”: a) općenito vrlo povjerljiv odnos; b) pri obraćanju djeci; c) u zatvorenim zajednicama u povjerljivim i nepovjerljivim razgovorima; d) muškarci se tako obraćaju većini mlađih djevojaka i vršnjakinjama na selu. <i>Mi elmegyünk, ti még maradhattok.</i> [hr. Mi odlazimo, vi možete još ostati.]

3. A megszólított emberek személyiségéhez kapcsolódó jellemzők összessége; azonosság. [hr. Skup karakteristika koje su povezane s osobnošću sugovornika; identitet] <i>Ti nagyon más stílusúak vagytok.</i> [hr. Vi imate vrlo različite stilove.]	
ZAMJENICA ÖN (hr. Vi u jednini) 1. (névmás) A megszólított személy nevét helyettesíti udvarias, távolságtartó beszédben, illetve használhatjuk a tisztelet kifejezésére is. [hr. (zamjenica) Zamjenjuje ime osobe s kojom imamo pristojan i distanciran odnos ili se koristi za izražavanje poštovanja.] <i>Átadom önnek a helyem.</i> [hr. Prepuštam Vam svoje mjesto.]	ZAMJENICA ÖN (hr. Vi u jednini) 1. (névmás, személynévmás) Udvarias, bizonyos távolságot, megbecsülést kifejező stílusban, megszólításként és mondatrész értékű megjelölésként a bizalmas te és az udvarias, de közvetlenebb maga helyett; főleg olyan személlyel szemben, akihez vki bizonyos távolságot tartó udvarias beszédben beszél. [hr.(zamjenica, osobna zamjenica) Pri oslovljavanju izražava pristojnu i određenu distancu te izražava poštovanje i na rečeničnoj razini zamjenjuje zamjenicu <i>ti</i>, kojom se izražava povjerenje, te zamjenicu <i>maga</i> (hr. Vi), koja se koristi za pristojno, ali izravnije obraćanje; posebno u razgovoru s osobom s kojom smo u određenom pristojnom i distanciranom odnosu.] <i>Ön az első.</i> [hr. Vi ste prvi.] 2. Más személlyel való szembe állítás kifejezésére, akár ki van fejezve a másik személy, akár csak odaértjük. [hr. Koristi se pri izražavanju protivljenja prema drugoj osobi, bilo da ga izražava druga osoba ili želimo nekoga dirnuti.] <i>Vagy ön, vagy én.</i> [hr. Ili Vi ili ja.] 3. Az "ön" szó mint udvarias, távolságot tartó megszólítási forma. [hr. Riječ „Vi“ koristi se kao pristojan, distanciran oblik obraćanja.] <i>Ezen szót, Ön [a] magyarban úgy használnom, mint a német Sie-t.</i> [hr. Ovu riječ, „Vi“ koristim u mađarskom kao i u njemačkom Sie.]

	4. Olyan, bár tisztelt, de többé-kevésbé távol tartott, nem bizalmas, kedvelt személy, akit az "ön" névmással szoktak megszólítani. [hr. Poštovana, ali manje-više distancirana, nepovjerljiva, draga osoba kojoj se obično obraća zamjenicom „Vi“.] <i>Én mindig csak "ön" maradtam neki.</i> [hr. Uvijek mi se obraćao s „Vi“.]
ZAMJENICA ÖNÖK (hr. Vi u množini) Nema rječničke odrednice	ZAMJENICA ÖNÖK (hr. Vi u množini) Nema rječničke odrednice
ZAMJENICA MAGA (hr. Vi u jednini) 1. (névmás) Egy személy nevét helyettesíti; jelzi, hogy kizárólag egy személyről beszélünk; ön, te. [hr. (zamjenica) Zamjenjuje ime osobe; označava da govorimo o jednoj osobi; Vi (u jednini), ti <i>Maga írja meg a holnapra a jelentést!</i> [hr. Napišite izvještaj za sutra!]	ZAMJENICA MAGA (hr. Vi u jednini) 1. (névmás, személy névmás) Megszólításként és mondatrész értékű megjelölésként, a bizalmas te és ragozásbeli alakja helyett. Főleg egy körbe tartozó személyek között, olyankor, amikor a megszólított érzelmileg v. társadalmilag nem áll különösebben közel a beszélőhöz. A köznyelvben férfiak nőkkel szemben, nők férfakkal szemben, az önnél bizalmasabb megszólításként élnek vele; néha nők egymás közt is használják; a népi beszédben főleg a fiatalabbak használják; az idősebbekhez, lányok a legényekhez szólva; falusiak és városiak is használják egymás közt; falun, kül. régen, néha kevésbé megtisztelő, mint a „kend”. [hr. (zamjenica, osobna zamjenica) Koristi se za oslovljavanje i umjesto zamjenice ti i njenih gramatičkih oblika, kojom se izražava povjerenje. Naročito u krugu osoba s kojima govornik nije posebno blizak u emotivnom ili društvenom smislu. U govornom jeziku muškarci se obraćaju ženama i žene se obraćaju muškarcima ovom zamjenicom jer za njih označava povjerljiv odnos; ponekad se žene međusobno oslovljavaju ovom zamjenicom; mlađi je uglavnom koriste u narodnom govoru; pri obraćanju starijima i djevojke pri obraćaju mladićima; ljudi na selu i gradu je koriste u međusobnoj komunikaciji; na selu je ova zamjenica u prošlosti ponekad označavala manju čast od izraza „kend” (hr. šalj. Vi). <i>Ugye kedves János, maga is velünk jön?</i> [hr. Zar ne dragi Jánose da idete s nama?] 2. (népies) Feleség beszédében férje megtisztelő megszólításaként, olyan családban, amelyben a férj tegezi a feleségét, a feleség magázza a férjét.

	[hr. (u govoru u ruralnim sredinama) U obiteljima u kojima se muž obraća ženi zamjenicom <i>ti</i>, a žena se mužu obraća zamjenicom <i>Vi</i> iz časti.] <i>Én nem értem, minek hagyott maga valakit!</i> [hr. Ne razumijem, zašto Vi ostavljate tamo nekoga!] 3. (1945 előtt) Főleg a nagy polgárság és az arisztokrácia körében, valamint az ezeket utánzó családok némelyikében a házastársak, ill. a testvérek kölcsönös megszólításaként, valamint a gyermekek megszólításaként az ilyen szülők részéről. [hr. (prije 1945) Naročito među pripadnicima višeg društvenog sloja i aristokracijom, kao i u nekim obiteljima, koje oponašaju aristokraciju, supružnici i braća međusobno se oslovljavaju ovom zamjenicom te pri obraćanju djece roditeljima.] <i>Hát maga mit keres itt?</i> [hr. Što Vi tražite ovdje?] 4. Leereszkedő megszólításként társadalmi szempontból alacsonyabb rangúnak tartott személlyel szemben. [hr. Forma obraćanja koju koriste osobe višeg društvenog statusa pri obraćanju osobama nižeg društvenog statusa, pomalo s visoka.] <i>Hát maga mit csinál itt?</i> [hr. Što Vi radite ovdje?]
ZAMJENICA MAGUK (hr. Vi u množini) Pojavljuje se rječnička odrednica za zamjenicu <i>maga</i>	ZAMJENICA MAGUK (hr. Vi u množini) Pojavljuje se rječnička odrednica za zamjenicu <i>maga</i>

U oba jednojezična mađarska rječnika analizirane su iste rječničke natuknice, koje sadrže iste gramatičke informacije. Sve rječničke odrednice sastoje se od leme, gramatičkih oznaka, definicija, primjera, a neke sadrže i sinonimske izraze. Analizirane definicije u pravilu su metalingvističke, jer prikazuju funkcije rječničkih natuknica te okolnosti njihove upotrebe, a pragmatičke informacije obuhvaćene su u okviru definicija rječničkih odrednica i primjera.

U rječniku *Wikiszótár.hu* zamjenica *te* sadrži tri metalingvističke definicije prema kojima navedena zamjenica zamjenjuje ime osobe, životinje ili stvari na koju se odnosi te opisuje identitet sugovornika. Definicije i primjeri ne sadrže pragmatičke informacije o socijalnoj deiktičnosti zamjenica, kao ni okolnosti njihove upotrebe. Nadalje, rječnička

odrednica zamjenice *te* u mađarskom rječniku *A magyar nyelv értelmező szótára* obuhvaća dvije opisne definicije s pragmatičkim informacijama o odnosu govornika i sugovornika u komunikacijskome činu, okolnostima upotrebe zamjenice, kao i faktorima koji utječu na izbor zamjenice. Pragmatičke informacije također se iznose i u rječničkim primjerima jer implicitno upućuju na odnos govornika i sugovornika. Rječnička natuknica *ti* u prvome rječniku sastoji se od tri opisne definicije i primjera upotrebe leksema. Analizirane definicije analogne su definicijama za zamjenicu *te*. U drugome rječniku zamjenica *ti* sadrži jednu metalingvističku definiciju, kojom se upućuje na personalnu i socijalnu deiktičnost zamjenice. Uz definiciju se navodi i primjer kojim su obuhvaćene pragmatičke informacije o odnosu govornika i sugovornika. Nadalje, u rječniku *Wikiszótár.hu* natuknica o zamjenici *ön* obuhvaća jednu definiciju i primjer, prema kojima navedena zamjenica zamjenjuje ime osobe s kojom je govornik u pristojnom, ali distanciranom odnosu. Osim toga, natuknica uključuje pragmatičke informacije o funkciji zamjenice kao sredstva iskazivanja poštovanja prema sugovorniku. Rječnička natuknica *ön* u rječniku *A magyar nyelv értelmező szótára* sastoji se od četiri metalingvističke definicije koje sadrže opis socijalne deiktičnosti izraza jer se njome izražava poštovanje, distanca, nepovjerenje između sudionika komunikacijskoga čina te pristojan odnos govornika i sugovornika. U sklopu prve definicije navode se sinonimi *te* i *maga* te okolnosti upotrebe navedenih sinonima, a u drugoj definiciji navedeno je da se zamjenica *ön* koristi pri izražavanju protivljenja sugovorniku. Uz svaku definiciju navode se primjeri koji također pokazuju obilježja personalne i socijalne deiktičnosti. Množinski oblik navedene zamjenice (mađ. *önök*) ne sadrži rječničku odrednicu ni u jednome rječniku. U rječniku *Wikiszótár.hu* rječnička natuknica *maga* sadrži jednu definiciju u kojoj se navodi da zamjenjuje ime osobe kojoj se govornik obraća, a kao njezini sinonimi navedene su zamjenice *te* i *ön*, na temelju čega se zaključuje da analizirana definicija izražava personalnu deiktičnost izraza. U istom rječniku množinski oblik zamjenice *maguk* sadrži istu rječničku odrednicu kao i oblik zamjenice u jednini. U drugome rječniku zamjenica *maga* sadrži četiri definicije i primjere u kojima se opisuje okolnost upotrebe izraza te personalna i socijalna deiktičnost. U prvoj definiciji navodi se sinonim zamjenice *te* razlike u upotrebi. Druga i treća definicija sadrže zastarjeli opis korištenja rječničke odrednice unutar obitelji i aristokracije, a prema četvrtoj definiciji zamjenicu *maga* koriste osobe višeg društvenog statusa za obraćanje prema osobama nižeg društvenog statusa. Definicija zamjenice *maguk* u navedenom rječniku sadrži istu rječničku odrednicu kao i zamjenica *maga*. Na temelju analiziranih rječničkih odrednica zaključujemo da definicije u rječniku *Wikiszótár.hu* vrijedi nadopuniti novijim i detaljnijim opisima personalne i socijalne deiktičnosti analiziranih zamjenica, kao što je to slučaj u

rječniku *A magyar nyelv értelmező szótára*. Prema Domonkosi (2017: 283-284) mlađe generacije govornika zamjenicu *maga* često zamjenjuju zamjenicom *te*, što pokazuje i njezina definicija u rječniku *A magyar nyelv értelmező szótára*. Domonkosi (Ibid. 285) također navodi da se zamjenicom *ön* (mn. *önök*) izražava poštovanje i formalniji odnos govornika i sugovornika.

Tablica 5: *Leksikografska obrada honorifika u jednojezičnim mađarskim rječnicima*

Wikiszótár.hu	A magyar nyelv értelmező szótára
ÚR (főnév) (hr. (imenica) gospodin) 1. „Történelem”: A kereszténység istene, aki uralja a világot. Krisztus tiszteletbeli neve. [hr. „Povijest”: Bog kršćanstva, koji vlada svijetom. Kristovo počasno ime.] <i>Az Úr meghallgatja kérésed.</i> [hr. Gospodin će uslišiti tvoj zahtjev.] 2. Nagy hatalommal vagy vagyonnal rendelkező személy a középkorban. [hr. Osoba koja je u srednjem vijeku imala veliku moć ili bogatstvo.] <i>Az uraknak könnyű életük volt.</i> [hr. Gospoda su imala lagan život.] 3. (férfi udvarias megnevezése); úriember. [hr. (pristojan naziv za muškarca); gospodin.] <i>Egy úr szeretne beszélni a főnökkel.</i> [hr. Gospodin želi razgovarati sa šefom.] 4. Olyan ember, aki jól viselkedik másokkal szemben, és akiben bízni lehet, hogy becsületesen cselekszik; úriember. [hr. Osoba koja se lijepo ponaša prema drugima i kojoj se može vjerovati da će se pošteno ponašati; gospodin] <i>Egy igazi úr mindig udvarias.</i> [hr. Pravi gospodin je uvijek pristojan.] 5. Férfiak család neve után használt udvarias megnevezés.	ÚR (főnév) (hr. (imenica) gospodin) 1. (1945 előtt) Rabszolgatartó, feudális v. kapitalista társadalomban, a vagyon és a politikai hatalom tényleges birtokosainak egyike, az uralkodó osztály egyik tagja. [hr. (prije 1945) Robovlasnik, u feudalnom ili kapitalističkom društvu jedan od nositelja bogatstva i političke moći, član vladajuće klase. <i>Feudális úr.</i> [hr. Gospodin feudalac.] 2. (1945 előtt) Vmely kizsákmányoláson alapuló társadalom vezető rétegéhez tartozó személy. [hr. (prije 1945) Osoba koja pripada vodećim slojevima društva, koje se temelji na izrabljivanju ljudi.] <i>Tanítottatta az apja: úr lett belőle.</i> [hr. Otac ga je učio: postao je gospodin.] 3. (1945 előtt) Anyagi javakkal bőven rendelkező, nagy vagyona alapján tekintélyes és befolyásos ember. [hr. (prije 1945) Osoba koja ima veliku materijalnu imovinu, ugledna i utjecajna osoba zahvaljujući svom velikom bogatstvu.] <i>Vagyona után nagy úr volt.</i> [hr. Nakon velikog bogatstva postao je gospodin.] 4. (1945 előtt) Vagyonából, munka nélkül könnyen élő, nem dolgozó ember. [hr. (prije 1945) Osoba koja lako živi od svoga bogatstva i nema posao, osoba koja ne radi.] <i>Abból a vagyonból úr lehetett egész életére.</i> [hr. Od tog bogatstva mogao je biti gospodin do kraja života.]

[hr. Uljudan naziv koji se koristi iza prezimena nekog muškarca.] <i>Kovács úr most házon kívül van.</i> [hr. Gospodin Kovács je sada izašao iz kuće.] 6. Valaki, aki másokat irányít, vagy valami fölött hatalmat gyakorol. [hr. Osoba koja kontrolira druge ili ima nadzor nad nečim.] <i>Ki az úr a háznál?</i> [hr. Tko je gospodar kuće?] 7. Gazda, családfő. [hr. vlasnik, glava obitelji.] <i>Itthon van az úr?</i> [hr. Je li vlasnik kod kuće?] 8. Tulajdonos. [hr. Vlasnik.] <i>Egy fillérnek sem vagyok ura.</i> [hr. Nemam ni lipe.] 9. Férfj. [hr. Suprug/muž.] <i>Az uramat várom.</i> [hr. Čekam svoga supruga.] 10. Valaminek a véghez vivője, akival amit cselekszik. [hr. Nositelj nečega što pokreće radnju.] <i>Most még kevésbé tudott egy szónak ura lenni, nem tudott egy szót sem szólni.</i> [hr. Sada je još manje bio gospodar riječi, nije mogao reći ni riječ.] 11. A vele hasonlónál erősebb, hatalmasabb tárgy vagy személy. [hr. Sličan objekt ili osoba nečemu ili nekome, ali jači ili moćniji.] <i>Nem tudok neki ura lenni, nem bírok vele.</i>	5. (1945 előtt) Magatartásában, viselkedésében a kizsákmányoláson alapuló társadalom uralkodó osztályától támasztott követelményeknek teljesen megfelelő, elő kelő férfi; gavallér. [hr. (prije 1945) Ugledan muškarac koji svojim stavom i ponašanjem u potpunosti zadovoljava zahtjeve vladajuće klase društva, koje se temelji na iskorištavanju ljudi; kavalir.] <i>(Igazi) úr módjára viselkedik.</i> [hr. Ponaša se poput (pravog) gospodina.] 6. (1945 előtt) A feudális és polgári társadalomban a vezető osztályhoz tartozó v. ahhoz közel álló, v. ilyenek látszó személy(ek) címeént és megszólításaként. [hr. (prije 1945) U feudalnom i građanskom društvu koristi se za oslovljavanje osoba koje pripadaju vodećoj klasi ili njima bliskim osobama ili za osobe slične vodećoj klasi.] <i>Kegyelmes uram.</i> [hr. Milostivi gospodine.] 7. Általában udvarias megszólításként v. levél címben. [hr. Obično se koristi za pristojno oslovljavanje u pismima.] <i>Kovács úr!</i> [hr. Gospodine Kovács!] 8. Diplomáciai, egyházi és iskolai használatban cím- és megszólításként. [hr. Koristi se kao titula i za oslovljavanje na području diplomacije, crkve i školstva.] <i>Külügyminiszter úr!</i> [hr. Gospodine Ministre vanjskih poslova!] 9. (1945 előtt) Urak: férfiak, a nemek közti megkülönböztetésben, a hölgyekkel, nőkkel szembe állítva. [hr. (prije 1945) Gospodo: muškarci, koristi se pri razlikovanju spolova, suprotnost od dama, žena.] <i>Uraknak jobbra, hölgyeknek balra van a mosdó.</i> [hr. Muški toalet je zdesna, a ženski slijeva.] 10. Általában az a személy, aki vmely meghatározott területen rendelkezik; a hatalom birtokosa, parancsoló.
---	---

[hr. Ne mogu mu biti gospodar, ne mogu se nositi s njim.] 12. A tisztelet jeléül más személynévvvel használva. [hr. Koristi se s drugim osobnim nazivom u znak poštovanja.] <i>Atyám uram.</i> [hr. Gospodine oče.]	[hr. Obično osoba koja raspolaže određenim područjem; nositelj vlasti, zapovjednik.] <i>A ház ura.</i> [hr. Gospodar kuće.] 11. (régies) Vminek tulajdonosa, vkinek dolgoztatója; gazda. [hr. (zastarjelo značenje) Vlasnik nečega, poslodavac; gospodar <i>Jó urat szolgál.</i> [hr. Služite dobrom gospodaru.] 12. Férj. [hr. Suprug/ muž.] <i>Férj(em) uram.</i> [hr. Moj gospodin suprug.] 13. (nagy betűvel írva) (vallásügy) Keresztény felfogásban: Isten v. Jézus Krisztus. [hr. (kada se piše velikim slovom) (religija) U kršćanskom smislu: Bog ili Isus Krist. <i>Az Úr imája.</i> [hr. Molitva Gospodnja.] 14. (átvitt értelemben) Irányító, döntő erő. [hr. (u prenesenom značenju) Rukovodeća, odlučujuća sila.] <i>A szeretet legyen az úr, ne a gyűlölet!</i> [hr. Neka ljubav bude gospodar, a ne mržnja.] 15. (átvitt értelemben) A hatalom eszköze. [hr. (u prenesenom značenju) Sredstvo moći.] <i>Nagy úr a pénz.</i> [hr. Novac je veliki gospodar.]
ASSZONY (főnév) (hr. (imenica) gospođa) 1. Pár kapcsolatban élő nő, aki lehet férjes, özvegy, elvált vagy élettárs. [hr. Žena koja je udana, udovica, razvedena ili životna družica] <i>A járdán egy asszony gyerek kocsit tolt.</i> [hr. Jedna gospođa je gurnula dječja kolica na pločniku.]	ASSZONY (főnév) (hr. (imenica) gospođa) 1. Férjes, özvegy v. elvált nő. [hr. Udana žena, udovica ili razvedena žena.] <i>Fiatal, szép asszony.</i> [hr. Mlada, lijepa gospođa.] 2. Általában felnőtt nő. [hr. Obično se koristi za odraslu ženu.]

	<i>Sikere van azasszonyoknál.</i> [hr. Ima uspjeha sa ženama.] 3. Feleség. [hr. Supruga/žena.] <i>Csend legyen asszony!</i> [hr. Ženo, budi tiho!] 4. (1945 előtt) Nő mintparancsoló, munkáltató, tulajdonos; a háztartás feje; úrnő. [hr. (prije 1945) Žena kao zapovjednik, poslodavac, vlasnica; glava kućanstva; gospodarica.] <i>Az asszonyom nagyon szigorú.</i> [hr. Moja žena je prilično stroga.] 5. (népies) Keresztnév után, az illető nő megszólításaként v. megnevezéseként. [hr. (u govoru na ruralnom području) Koristi se za oslovljavanje ili za naziv dotične žene nakon njezinoga krsnoga imena.] <i>Sára asszony.</i> [hr. Gospođa Sára.]
ÚRHÖLGY (főnév) (hr. (imenica) dama, gospođa) 1. Úri családból származó nő. [hr. Žena koja potječe iz gospodske obitelji.] <i>Egy úrhölgy érkezett.</i> [hr. Stigla je dama.]	ÚRHÖLGY (főnév) (hr. (imenica) dama, gospođa) 1. Az egy kori uralkodó osztályok vmelyikébe tartozó nő. Rendsz. levél címzésében. [hr. Žena koja pripada jednoj od nekadašnjih vladajućih klasa. Obično se koristi za oslovljavanje u pismu.] <i>Tisztelt Sára Úrhölgy!</i> [hr. Poštovana gospođo Sára!]

U oba jednojezična mađarska rječnika analizirane su iste rječničke natuknice za honorifike *úr*, *asszony* i *úrhölgy*. Navedeni leksemi u rječničkim opisima određeni su istim gramatičkim informacijama. Sve natuknice sastoje se od leksema, gramatičke oznake, nekoliko opisnih i metalingvističkih definicija i primjera. U definicijama i primjerima mogu se uočiti pragmatičke informacije o personalnoj i socijalnoj deiktčnosti leksema, pa se u analizi posebno osvrćemo na njih.

U jednojezičnom mađarskom rječniku *Wikiszótár.hu* rječnička natuknica za honorifik *úr* sastoji se od osam opisnih i četiri metalingvističke definicije, a uz svaku definiciju nalazi

se i rječnički primjer. Prve dvije definicije ne sadrže opis personalne i socijalne deiktičnosti leksema. Navedena titula prema definicijama označuje Isusovo ime i osobu koja je posjedovala veliko bogatstvo u srednjem vijeku. Treća, četvrta i peta definicija opisuju navedenu titulu kao uljudan naziv za muškarca. Ove definicije zajedno s primjerima sadrže pragmatičke informacije koje se odnose na upotrebu leksema i njihovu personalnu i socijalnu deiktičnost. Šesta, sedma i osma definicija opisuju osobu koja vrši nadzor, vlasnika ili glavu obitelji. Posljednja definicija po redu navodi honorifik *úr* kao titulu kojom se izražava poštovanje odnosno uljudnost. Preostale definicije određuju etiketu *úr* kao sinonim za supruga, osobu koja posjeduje neku radnju te pri izražavanju sličnosti. U rječniku *A magyar nyelv értelmész szótára* leksem *úr* sadrži: lemu, gramatičku oznaku te 15 definicija sa primjerima. Prvih šest opisnih definicija sadrži zastarjelo značenje upotrebe leksema. U navedenim definicijama navodi se opis osobe koju se ovom etiketom oslovljavalo do 1945. godine. Sedma definicija je metalingvistička te sadrži pragmatičke informacije prema kojima se navedena titula koristi za pristojno oslovljavanje u pismu, što pokazuje i primjer naveden uz definiciju. U osmoj metalingvističkoj definiciji i primjeru etiketa *úr* navedena je kao forma za obraćanje i titula koja se danas koristi na različitim područjima. Deveta definicija navodi da se analizirani leksem koristi za oslovljavanje osoba muškoga spola, što je ilustrirano primjerom. Ostale definicije su opisne i u njima stoji da navedeni leksem označuje vlasnika, supruga, Boga, vladajuću silu te sredstvo moći, a svaka definicija obrazložena je primjerom. U prvom rječniku leksem *asszony* također sadrži iste sastavnice kao i honorifik *úr*, a navedena natuknica obuhvaća samo jednu opisnu definiciju i primjer koji opisuju kontekst upotrebe honorifika. Nadalje, rječnička natuknica *asszony* u rječniku *A magyar nyelv értelmész szótára* sadrži: lemu, gramatičku oznaku, pet definicija i primjere. Natuknica se sastoji od četiri opisne definicije i jedne metalingvističke, a prve tri definicije opisuju žensku osobu koju se oslovljava ovom etiketom. Četvrta definicija opisuje upotrebu leksema do 1945. godine, a navedena definicija popraćena je primjerom. Posljednja definicija sadrži opis upotrebe leksema *asszony* u govoru na ruralnom području, ali ne upućuje na personalnu i socijalnu deiktičnost leksema. Posljednji analizirani honorifik *úrhölgy* u navedenim rječnicima obuhvaća: lemu, gramatičku oznaku, definiciju i primjer. U prvom rječniku opisna definicija leksema sadrži pragmatičke informacije o upotrebi, a u drugom rječniku metalingvistička definicija obuhvaća detaljniji opis pragmatičkih informacija o personalnoj i socijalnoj deiktičnosti. Na temelju analize zaključuje se da bi rječničke odrednice analiziranih honorifika vrijedilo proširiti informacijama o personalnoj i socijalnoj deiktičnosti te kontekstu upotrebe jer mnoge definicije ne sadrže detaljne opise upotrebe te ih je potrebno nadopuniti

dodatnim sociopragmatičkim informacijama. Stoga, držimo da bi se pri pisanju leksikografskoga članka trebala uzeti u obzir brojna istraživanja koja proučavaju ove honorifike s obzirom na odnos govornika i sugovornika u komunikacijskom činu, njihov društveni status te kontekst upotrebe.

3.2.3. Kratak prikaz analiziranoga rječnika slovenskog jezika

Jednojezični slovenski *online* rječnik *Fran.si* nastao je kombinacijom različitih slovenskih rječnika Instituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, a osim toga omogućuje i pretraživanje korpusa slovenskoga jezika kao što su Termania, Gigafida, Nova beseda, Kres, Besede, Besedišče, Gos i O'beseda. Rječnik se temelji na različitim rječnicima i pravopisima slovenskoga književnog jezika, etimološkim rječnicima te povijesnim, terminološkim i dijalektološkim rječnicima. Rječnik je nastao 2014. godine i sadrži 688 278 leksikografskih članaka. Svaki rječnički članak sastoji se od natuknice, gramatičke obavijesti o riječi, leksikografske odrednice, definicije, primjera, sinonimskih izraza, uputnica, grozda, etimologije, frazeoloških izraza i pravopisa. Za potrebe istraživanja koristi se samo ovaj rječnik jer obuhvaća najvažnija izdanja jednojezičnog rječnika slovenskog jezika *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (izdanja od 1970. do 2014.) Instituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, a u svakoj je natuknici jasno naznačen rječnik iz kojeg je preuzeta.

3.2.3.1. Analiza pragmatičkih informacija u rječniku slovenskog jezika

Na temelju rječnika *Fran.si* u nastavku slijedi tablični prikaz rječničkih članaka koji se odnose na osobne zamjenice u 2. lice jednine i množine (*ti/Vi*) te honorifike *gospod*, *gospa* i *gospodična*. Riječ je o leksemima kojima se izražava društveni odnos sudionika komunikacijskoga čina u slovenskome jeziku.

Tablica 6: *Leksikografska obrada osobnih zamjenica ti/Vi u jednojezičnom slovenskom rječniku*

ZAMJENICA TI	ZAMJENICA VI
têbe zaim., tēbi, tēbe, tēbi, tebój in tábo, enklitično rod., tož. te, daj. ti	vé vé zaim., vās, vām, vās, vās, vámi
1. Izraža (bližnjo) osebo, ki jo govoreči ogovarja.	1. Izraža skupino oseb, ki jih govoreči ogovarja.
[hr. Označuje (blisku) osobu, kojoj se govornik obraća.]	[hr. Označuje skupinu osoba, kojima se govornik obraća.]

<i>Kamor greš ti, grem tudi jaz.</i> [hr. Gdje ideš ti, tamo idem i ja.] 2. ekspr. Izraža nedoločeno, katerokoli osebo. [hr. ekspr. Označuje neodređenu, bilo koju osobu.] <i>Tam ti dajo jesti in piti.</i> [hr. Tamo ti daju jesti i piti.] 3. V dajalniku, v krajši obliki izraža nepoudarjeno svojino, pripadnost. [hr. U dativu kraći oblik izražava nenaglašenu posvojnost, pripadnost.] <i>Roke se ti tresejo.</i> [hr. Tresu ti se ruke.] 4. ekspr. V dajalniku, v krajši obliki izraža osebno prizadetost. [hr. ekspr. Kraći oblik u dativu izražava osobnu pogođenost.] <i>Glej ga, obkakšni uri ti pride.</i> [hr. Pogledaj ga u koliko sati je došao.] 5. ekspr., Z oslabljenim pomenom poudarja pomen samostalnika, na katerega se veže. [hr. ekspr. Slabijim značenjem naglašava značenje imenice na koju se nadovezuje.] <i>To pa ni res, ti lažnivec.</i> [hr. To nije istina, ti lažljivče.] 6. ekspr., Z oslabljenim pomenom, v dajalniku, v krajši obliki poudarja veliko mero, stopnjo povedanega. [hr. ekspr. Kraći oblik u dativu sa slabijim značenjem naglašava veliku mjeru, stupanj rečenoga.] <i>To ti je bil razgled.</i> [hr. To je bio tvoj vidik.]	<i>Mi tega ne bomo dočakali, morda boste vi.</i> [hr. Mi to nećemo dočekati, možda vi hoćete.] 2. Izraža osebo, ki jo govoreči ogovarja v množini, jo vika. [hr. Označuje osobu kojoj se govornik obraća u množini, vikanjem.] <i>Oprostite, spoštovani, da vas motim.</i> [Poštovani, oprostite što Vas uznemiravam.] 3. V dajalniku izraža nepoudarjeno svojino, pripadnost. [hr. U dativu izražava nenaglašenu posvojnost, pripadnost.] <i>Srce vam prehitro bije.</i> [hr. Vaše srce kuca prebrzo.] 4. ekspr., V dajalniku izraža osebno prizadetost. [hr. ekspr. U dativu izražava osobnu pogođenost.] <i>To vam je bil pravi muž.</i> [hr. To vam je bio pravi muž.] 5. Izraža nedoločeno osebo, človeka nasploh. [hr. Označuje neodređenu osobu, općenito čovjeka.] <i>Hudo je, če vas takole zaničujejo.</i> [hr. Loše je ako Vas tako podcjenjuju.]
---	---

Obje rječničke natuknice u analiziranom rječniku sadrže: lemu, gramatičke oznake, definicije i primjere. Definicije su gramatičke i metalingvističke, a pragmatičke informacije zastupljene su u metalingvističkim definicijama i primjerima, stoga je analiza usmjerena na

njih. Definicije analiziranih leksema izvorno potječu iz jednojezičnog rječnika *Slovar slovenskega knjižnega jezika* iz 2014. godine.

Rječnička natuknica za zamjenicu *ti* obuhvaća šest definicija, od kojih je jedna gramatička, a ostalih pet su metalingvističke. Prva definicija je metalingvistička i sadrži pragmatičke informacije o odnosu među sudionicima komunikacijskog čina. Druga definicija također je metalingvistička, a odnosi se na funkciju leksema kao sredstva obraćanja. Treća definicija je gramatička, a odnosi se na posvojno značenje natuknice. Nadalje, prema četvrtoj definiciji, koja je metalingvistička, zamjenicom *ti* izražava se emotivna pogođenost ili iznenađenost, što je dodatno ilustrirano primjerom i obilježeno glosom. Peta i šesta definicija također su metalingvističke, ukazuju na pragmatičku funkciju leksema kao sredstva naglašavanja u rečenici. Ta je funkcija dodatno ilustrirana primjerom i glosom (*ekspr.*). Rječnička odrednica *vi* uključuje pet definicija, koje su vrlo slične definicijama zamjenice *ti*. Sve definicije su metalingvističke, uz iznimku jedne gramatičke, koja se odnosi na posvojni oblik *vam*. Prva definicija sadrži pragmatičku informaciju o kontekstu upotrebe leksema. Druga definicija obuhvaća opis personalne i socijalne deiktčnosti zamjenice, koja je dodatno ilustrirana primjerom. Treća definicija je gramatička, a odnosi se na posvojno značenje zamjenice. Posljednje dvije metalingvističke definicije odnose se na upotrebu zamjenice u funkciji izražavanja emotivne iznenađenosti govornika i neodređenog obraćanja sugovorniku, koja je ilustrirana primjerom i dodatno označena glosom. Na temelju analize leksikografskih odrednica te prethodno navedene literature zaključujemo da bi postojeće leksikografske odrednice valjalo proširiti dodatnim pragmatičkim informacijama, jednako kao što je to slučaj u rječnicima hrvatskog i mađarskog jezika.

Tablica 7: *Leksikografska obrada honorifika u jednojezičnom rječniku slovenskoga jezika*

GOSPOD	GOSPA	GOSPODIČNA
m, im. mn. gospódje stil. gospódi 1. Spoštljivo naslov za odraslega moškega. [hr. titula koja se koristi za obraćanje odraslom muškarcu iz poštovanja.] <i>Sedež mi je ponudil prijazen gospod.</i> [hr. Ljubazan gospodin mi je ponudio mjesto.]	ž, daj., mest. ed. gospé, tož., or. ed. gospó; im., tož. mn. gospé, rod. mn. gospá, daj. mn. gospém, mest. mn. gospéh, or. mn. gospémi; im., tož. dv. gospé, daj., or. dv. gospéma 1. Naslov za odraslo žensko. [hr. Titula koja se koristi za odraslu ženu.] <i>Prijazna gosa ji je pomagala.</i>	gospodična -e ž (î) 1. Naslov za doraslo mlado žensko. [hr. Titula za odraslu mladu ženu.] <i>Gospodična je bila tako prijazna in mi je pokazala pot.</i> [hr. Gospodica je bila tako ljubazna i pokazala mi je put.]

2. V meščanskem okolju mož, sopro. [hr. U građanskom okruženju muž, suprug.] <i>Izročite, prosim, to vašemu gospodu.</i> [hr. Prenesite, molim Vas, to Vašemu suprugu.] 3. V meščanskem okolju delodajalec, gospodar. [hr. U građanskom okruženju poslodavac, vlasnik.] <i>Naš gospod je zelo prijazen.</i> [hr. Naš poslodavac je vrlo ljubazan.] 4. ekspr. Moški, ki zaradi odličnega vedenja in lepega videza vzbuja spoštovanje. [hr. ekspr. Muškarac koji zbog svog izvrsnog ponašanja i lijepog izgleda pobuđuje poštovanje.] <i>Tvoj prijatelj je res gospod.</i> [hr. Tvoj prijatelj je stvarno gospodin.] 5. Moški, ki udobno živi in mu ni treba (fizično) delati. [hr. Muškarac koji živi ugodno i ne mora (fizički) raditi.] <i>To boš moral že sam opraviti, on je gospod.</i> [hr. To ćeš morati učiniti sam, on je gospodin.] 6. Nekdaj pripadnik plemiškega ali meščanskega sloja. [hr. Nekad pripadnik aristokratske ili građanske klase.] <i>Visoki mestni gospodje.</i> [hr. Visoka gradska gospoda.] 7. rel. Kristus, Bog.	[hr. Ljubazna gospođa joj je pomogla.] 2. Kot nagovor. [hr. Kao titula.] <i>Dober dan, gospa.</i> [hr. Dobar dan, gospođo.] 3. Kot pristavek k imenu, poklicu. [hr. Kao dodatak uz ime, zanimanje.] <i>Gospa doktorica.</i> [hr. Gospođa doktorica.] 4. rel. Nebeška Gospa. [hr. Gospa nebeska.] 5. Naslov za poročeno žensko. [hr. Titula za udanu ženu.] <i>Pogovarjal se je s sosedovo gospo.</i> [hr. Razgovarao je sa susjedovom suprugom.] 6. Meščanskem okolju žena, soproga. [hr. U građanskom okruženju žena, supruga.] <i>Lepe pozdrave vaši gospe.</i> [hr. Lijepi pozdravi vašoj supruzi.] 7. Delodajalka, gospodinja. [hr. Poslodavka, vlasnica.] <i>Naša gospa je zelo natančna.</i> [hr. Naša poslodavka je izuzetno precizna.] 8. ekspr. Ženska, ki zaradi odličnega vedenja in lepega videza vzbuja spoštovanje; dama. [hr. ekspr. Žena koja izaziva poštovanje zbog svog izvrsnog ponašanja i lijepog izgleda; dama.]	2. Kot nagovor. [hr. Kao titula.] <i>Gospodična, smem prositi za ples?</i> [hr. Gospođice, mogu li Vas zamoliti za ples?] 3. Kot pristavek k imenu, poklicu. [hr. Kao dodatak uz ime, zanimanje.] <i>Gospodična tajnica.</i> [hr. Gospođica tajnica.] 4. Naslov za neporočeno žensko. [hr. Titula za neudanu ženu.] <i>Ne vem, ali ste gospodična ali že gospa.</i> [hr. Ne znam jeste li gospođica ili gospođa.] 5. Nekdaj neporočena pripadnica plemiškega ali meščanskega sloja. [hr. Nekad neudana pripadnica plemićke ili građanske klase.] <i>Dvorna gospodična.</i> [hr. Dvorska dama.]
--	---	--

[hr. rel. Krist, Bog.]	<i>Bila je prava, resnična gospa.</i> [hr. Bila je stvarno prava gospođa.]	
<i>Gospod se te bo usmilil.</i> [hr. Gospodin će ti se smilovati.]	9. Ženska, ki udobno živi in ji ni treba (fizično) delati.	
8. zgod. Fevdalni ali zemljiški gospod.	[hr. Žena koja živi ugodno i ne mora (fizički) raditi.]	
[hr. pov. Feudalan ili zemljišni vlasnik.]	<i>Njegova žena je lahko gospa.</i> [hr. Njegova supruga može biti dama.]	
<i>Fevdni gospod.</i> [hr. Feudalac.]	10. Nekdaj poročena pripadnica plemiškega ali meščanskega sloja.	
	[hr. Nekad udana pripadnica plemićke ili građanske klase.]	
	<i>Stori, kar ti ukazuje gospa.</i> [hr. Učini što ti gospođa kaže.]	

U jednojezičnom slovenskom rječniku *Fran.si* rječničke natuknice koje se odnose na honorifike *gospod*, *gospa* i *gospodična* sadrže: lemu, gramatičke oznake, metalingvističke i opisne definicije i primjere. Pragmatičke informacije iznose se u definicijama i primjerima, stoga je analiza usmjerena na njih. Sve definicije leksema izvorno potječu iz jednojezičnog rječnika *Slovar slovenskega knjižnega jezika* iz 2014. godine.

Leksikografska odrednica *gospod* u rječniku *Fran.si* sastoji se od osam definicija, primjera i glosa. Prva definicija sadrži pragmatičke informacije o personalnoj i socijalnoj deiktičnosti leksema te je popraćena primjerom njegove upotrebe. U drugoj definiciji honorifik *gospod* odnosi se na supruga, a treća definicija poslodavca ili vlasnika. Četvrta definicija obuhvaća pragmatičke informacije o funkciji leksema kao sredstva izražavanja poštovanja prema muškom sugovorniku. Uz navedenu definiciju javlja se i glosa, kojom je obilježena ekspresivnost leksema. Peta definicija opisuje obilježja referenta koji se oslovljava titulom *gospod*. Šesta definicija i primjer odnose se na zastarjelo značenje leksema. Sedma definicija odnosi se na religijsko značenje leksema, na što upućuje i glosa. Posljednjom definicijom i glosom izražava se zastarjelo značenje rječničke natuknice. Leksikografska odrednica *gospa* sastoji se od leme, gramatičkih oznaka, deset definicija s primjerima i glosa. U prve tri metalingvističke definicije navedena natuknica sadrži pragmatičke informacije o socijalnoj deiktičnosti i kontekstu upotrebe leksema. U četvrtoj opisnoj definiciji te primjeru i glosi označeno je religijsko značenje leksema. Peta definicija obuhvaća pragmatičke informacije o socijalnoj deiktičnosti leksema, dok šesta definicija obuhvaća informacije o

okolnostima upotrebe koja ovisi o socioligvističkom faktoru spola referenta. Sedma definicija je opisna i obuhvaća informacije o identifikaciji osobe koja se oslovljava honorifikom *gospa*, a osma definicija uz primjer i glosu iskazuje pragmatičke informacije o personalnoj i socijalnoj deiktičnosti leksema. Deveta definicija obuhvaća kontekst upotrebe i socijalnu deiktičnost leksema, a posljednja definicija opisuje zastarjeli način upotrebe izraza *gospa*. Rječnički članak za leksem *gospodična* obuhvaća pet definicija s primjerima. Prema prvoj definiciji navedena titula koristi za mladu odraslu ženu, a druga definicija odnosi se na upotrebu leksema titule bez dodatnih pragmatičkih informacija. Nadalje, treća definicija također ne sadrži pragmatičke informacije o deiktičnosti izraza, ali se one implicitno obilježavaju primjerom. Četvrta definicija obuhvaća pragmatičke informacije o personalnoj i socijalnoj deiktičnosti leksema, a peta definicija prikazuje njegovo zastarjelo značenje. Kao i u slučaju ostalih analiziranih rječnika držimo da bi rječničke opise analiziranih honorifika bilo dobro nadopuniti suvremenim informacijama o njihovoj upotrebi s obzirom na načela uljudnosti u slovenskom jeziku.

3.2.4. Analiza ti/Vi zamjenica u hrvatskim, mađarskim i slovenskim gramatikama

U ovom se poglavlju provodi analiza obrade zamjenica koje se koriste za izražavanje uljudnosti i socijalne deikse u hrvatskim, mađarskim i slovenskim gramatikama. Za analizu obrade zamjenica *ti/Vi* u hrvatskom jeziku korištene su dvije gramatike: *Gramatika hrvatskoga jezika* (Silić, Pranjković 2005) i *Hrvatska gramatika* (Barić i dr. 1997). U gramatikama mađarskoga jezika *Magyar grammatika* (B. Keszler i dr. 2000) i *Magyar nyelvtan* (Rita Hegedűs 2005) analizirali smo obradu zamjenica *te, ti, ön* (mn. *önök*) i *maga* (mn. *maguk*), dok smo u slovenskoj gramatici *Slovenska slovnica* Jože Toporišiča (2000) analizirali obradu istih zamjenica kao i u hrvatskome jeziku.

Hrvatska gramatika Barića i suradnika (1997) namijenjena je učenicima srednjih škola, studentima, nastavnicima hrvatskoga jezika i stranih jezika. Prema navedenoj gramatici (1997: 203) zamjenice su „riječi koje zamjenjuju druge imenske riječi. Zamjenicama se označuju, ali ne imenuju, predmeti, bića, svojstva i količine te upućuju na njih. Zamjenice dobivaju točnije značenje ili iz diskurza (v. 1183) ili iz govorne situacije”. Dije se prema funkciji i značenju. Prema funkciji razlikuju se imeničke i pridjevske zamjenice ovisno o tome zamjenjuju li imenicu ili pridjev, a prema značenju dijele se na: lične, posvojne, povratne, pokazne, upitne, odnosne i neodređene. Zamjenice koje se u hrvatskom jeziku koriste pri izražavanju socijalne deikse i uljudnosti pripadaju skupini osobnih zamjenica. U gramatici se navodi da se zamjenice *ti* i *vi* odnose na „onoga kome se govori, koji sluša, sugovornika, to je 2. lice” (Ibid.), a da se zamjenica *vi* upotrebljava kada se govornik obraća više nego jednom slušatelju te pri obraćanju nepoznatoj, starijoj osobi s kojom je u distanciranom odnosu. U takvoj situaciji zamjenica označuje jedninu i piše se velikim početnim slovom (Primjer 22a). Također se spominje značenje zamjenice *mi*, koja označuje množinu, ali govornik je može upotrijebiti kada govori u svoje ime i ime drugih, kada želi obuhvatiti sebe i sugovornika te kada ne želi istaknuti svoju ličnost ili želi naglasiti svoj visoki položaj u društvu (Ibid. 204).

U *Gramatici hrvatskoga jezika* Silića i Pranjkovića (2005) zamjenice su podijeljene na osobne, posvojne, povratno-posvojne, neodređene, odnosne, pokazne, upitne i povratne. Prema ovoj gramatici (2005: 117-118) zamjenica *ti* „upućuje na osobu s kojom se govori”, a zamjenica *vi* „upućuje na skupinu osoba koje je član i osoba s kojom se govori”. U gramatici je također navedeno da se papa, nadbiskupi i biskupi pri obraćanju ljudima koriste zamjenicom *mi* jer ona označava izraz svečanosti te se još naziva i *svečano mi*, a u tom se kontekstu zamjenica piše velikim početnim slovom. Nadalje, autori navode u gramatici da se

zamjenica *vi* piše velikim početnim slovom kada se u službenome dopisu govornik obraća pojedincima, a kada se obraća kolektivu piše se malim početnim slovom, kao što to prikazuju primjeri 22b i 22c.

Primjer 22

- a) Obraćam Vam se radi nekih podataka koje mi samo Vi možete dati.
- b) Molimo Vas da nam, ako je ikako moguće, u tome pomognete.
- c) Obavještavamo vas da će se sljedeći sastanak održati za dva tjedna.

Iz provedene analize proizlazi zaključak da navedene normativne gramatike ne sadrže detaljne opise upotrebe zamjenica *ti/Vi* te kako se njima izražavaju socijalna deiksa i uljudnost. Iz *Hrvatske gramatike* može se doznati da se značenje zamjenica temelji na diskurzu ili govornoj situaciji, što pokazuje važnost opisa konteksta u kojima se upotrebljavaju navedene zamjenice. Definicije zamjenica u navedenoj gramatici svode se na sažet opis njihovih sintaktičko-pragmatičkih funkcija, ali u opisu upotrebe osobne zamjenice *Vi* izražava se socijalna deiksa kao obraćanje nepoznatoj, starijoj osobi ili osobi s kojom je govornik u distanciranom odnosu, što je podudarno sa zaključkom autorice Sivrić (2008: 125), prema kojemu se zamjenica *Vi* koristi pri obraćanju starijim osobama nebi li se time iskazalo poštovanje. Definicije zamjenica *ti/Vi* u *Gramatici hrvatskoga jezika* ne sadrže opis socijalne deikse kao ni kontekst upotrebe navedenih zamjenica. Nadalje, u obje gramatike navedene su definicije zamjenice *mi* koje su podudarne zaključcima Siewierske (2004: 217-218), prema kojoj se zamjenica za 1. lice množine upotrebljava ne bi li se smanjila prijetnja za sugovornika te naglasila govornikova skromnost ili implicirana solidarnost.

Skupina autora pod uredničkom palicom Borbáalom Keszler tvrdi (2000: 152) da se zamjenice definiraju kao vrste riječi s neizravnim denotativnim značenjem koje zamjenjuju druge punoznačne vrste riječi, a njihovo značenje određuje komunikacijski čin ili kontekst. Zamjenice se prema funkciji dijele u sedam skupina: osobne, povratne, odnosne, pokazne, upitne, neodređene i zamjenice kojima se izriče uzajamnost. Zamjenice kojima se u mađarskom jeziku izriču socijalna deiksa i uljudnost ubrajaju se u osobne zamjenice (*te, ti, ön, önök, maga, maguk*). Zamjenica *te* (hr. *ti*) označava govornikovog partnera u komunikacijskom činu (Ibid. 158). Zamjenica *ti* označuje homogenu množinu (kada se govornik obraća skupini osoba) i heterogenu množinu (kada se govornik obraća sugovorniku i drugima), a zamjenica *mi* (hr. *mi*) obuhvaća heterogeno značenje jer može sažimati više elemenata, kao na primjer inkluzivnu i ekskluzivnu množinu. Inkluzivna množina pojavljuje

se kada govornik govori u svoje i sugovornikovo ime, a ekskluzivna množina odnosi se na govornika i referenta (Ibid. 159). Nadalje, u gramatici su zamjenice *ön* (mn. *önök*) i *maga* (mn. *maguk*) navedene kao zamjenice koje se koriste pri obraćanju nekomu na Vi, a među njima postoji pragmatička razlika. Sa semantičkoga aspekta navedene zamjenice odnose se na sugovornika iako se njihova deklinacija odnosi na 3. lice jednine ili množine. U usporedbi s ostalim osobnim zamjenicama, ova skupina zamjenica sadrži dodatno pragmatičko značenje jer označuje odnos govornika i sugovornika. U gramatici je istaknuto da na upotrebu zamjenica *ön* i *maga* utječu sociolingvistički faktori poput društvenoga statusa, spola, dobi i dr. te je njihova upotreba sociokulturološki određena.

U gramatici mađarskoga jezika *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések* Rite Hegedűs (2005: 192-193) zamjenice su definirane kao riječi koje ovise o kontekstu i komunikacijskom činu, koje stoga vrše pragmatičku i semantičku funkciju. Autorica zamjenice prema funkciji dijeli na osobne, posvojne, upitne, pokazne, neodređene, odnosne, povratne, identificirajuće zamjenice te zamjenice kojima se izriče uzajamnost. U ovoj gramatici ne navode se niti definicije niti funkcije zamjenica *te* i *ti* (kojima se izražava socijalna deiksa), ali se zato navodi razlika između zamjenica *ön* i *maga*. Zamjenica *maga* je prema funkciji određena kao povratna zamjenica koja vrši i funkciju osobnih zamjenica kada stoji samostalno u rečenici (jer se smatra sinonimom zamjenice *ön*). Kao osobna zamjenica koristi se pri izražavanju intimnosti te bliskoga odnosa (Primjer 23a), ali i pri izražavanju podređenoga društvenoga statusa (Primjer 23b). Razlika između upotrebe zamjenice *ön* i *maga* u gramatici je demonstrirana primjerima komunikacije između profesora i učenika jer među njima postoji razlika u društvenom statusu i dobi, što se očituje u korištenju spomenutih zamjenica, jer se učenik profesoru obraća zamjenicom *ön*, a profesor učeniku zamjenicom *maga* (Primjer 23c i 23d) (2005: 107).

Primjer 23

- a) Maga angyal! [hr. Vi ste anđeo!]
- b) Marika, maga vigye fel az aktákat az emeletre! [hr. Marika, Vi ponesite spise na kat!]
- c) Professzor úr, Ön kérte a krétát? [hr. Gospodine profesore, Vi ste tražili kredu?]
- d) Maga már megint nem készült? [hr. Vi ponovno niste spremni?]

U slovenskom jeziku socijalna deiksa i uljudnost izražavaju se također zamjenicama *ti* i *Vi* kao i u hrvatskom i mađarskom jeziku. Jože Toporišič u gramatici *Slovenska slovnica* (2000) zamjenice dijeli na imenske i pridjevske, a osobne zamjenice pridružuje skupini imenskih zamjenica jer zamjenjuju osobe i predmete, dekliniraju se te sadrže kategoriju spola

i broja. Osobne zamjenice (Ibid. 305) zamjenice su koje označavaju sudionike komunikacijskoga čina i odgovaraju spolu govornika i sugovornika. Na temelju analize poglavlja koje se odnosi na zamjenice u slovenskom jeziku može se zaključiti da se zamjenice u slovenskom jeziku također dijele prema funkciji koju obnašaju kao i u drugim analiziranim jezicima, ali u cjelini koja opisuje osobne zamjenice ne navode se funkcije i kontekst upotrebe zamjenica *ti* i *Vi* u slovenskome jeziku.

Na temelju analize poglavlja o zamjenicama u gramatikama hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika zaključujemo da se zamjenice *ti* i *Vi* svrstavaju u skupinu osobnih zamjenica. U gramatikama hrvatskoga jezika definicije zamjenica *ti* i *vi* sadrže najosnovnije pragmatičke informacije o njihovoj personalnoj i socijalnoj deiktičnosti te kontekstu upotrebe. Dok uz opise zamjenica u 2. licu jednine i množine u gramatikama mađarskoga jezika izostaju pragmatičke informacije, opisi zamjenica za 3. lice *ön* i *maga* ih sadrže u vidu prikaza sociolingvističkih faktora koji utječu na njihovu upotrebu. U gramatici slovenskoga jezika navodi se definicija osobnih zamjenica, ali poglavlje o njima ne uključuje pragmatičke informacije.

3.2.5. Analiza ti/ Vi zamjenica u hrvatskim, mađarskim i slovenskim pravopisima

U završnom dijelu istraživanja provedena je analiza pravopisnih pravila pisanja *ti/Vi* zamjenica i honorifika odnosno titula za oslovljavanje u hrvatskim, mađarskim i slovenskim pravopisima. Za analizu norme pisanja zamjenica i honorifika kojima se izražava socijalna deiksa u hrvatskome jeziku koristi se *Pravopis hrvatskoga jezika* (Anić, Silić 2001) i *online Hrvatski pravopis* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Prema Anićevu i Silićevu pravopisu (2001: 101) zamjenica *vi* piše se velikim početnim slovom pri obraćanju jednoj osobi (Primjer 24a), dok se pri obraćanju skupini ljudi ili ustanovi piše malim početnim slovom kao (Primjer 24b). Titule kojima se govornik obraća visokim ličnostima piše se uvijek velikim početnim slovom kao na primjer *Vaša Visosti*. Prema *Hrvatskom pravopisu* Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje velikim početnim slovom piše se „osobna i posvojna zamjenica za 2. lice jednine (*Ti, Tvoj, Tebi*) i za 2. lice množine (*Vi, Vaš, Vama*) kada se u pisanome tekstu obraćamo pojedincu i želimo mu izraziti poštovanje” (Primjer 24c). Malim početnim slovom piše se osobna zamjenica *vi* kada se u pisanome tekstu govornik obraća skupini osoba ili kada se ne obraća konkretnomu pojedincu (Primjer 24d), a posvojne zamjenice uz riječi kojima se izražava počast pišu se velikim početnim slovom kao u primjeru 24e. Nadalje, prema navedenom pravopisu titule vrhovnih poglavara kojima se izražava poštovanje ili počast pišu se velikim početnim slovom kao npr. *Predsjednik* te riječi i sveze poput *Sveti Otac, Njezino Visočanstvo*.

Primjer 24

- a) Gospodine profesore, Vi ćete se sigurno sjećati dana kad smo zajedno raspravljali o zadaćama.
- b) Poštovana gospodo, obraćam vam se s molbom da mi u što kraćem roku izdate putovnicu.
- c) Sretan Božić, želi Ti Maja!
- d) Poštovani, molimo vas da prije upotrebe pročitate upute!
- e) Njezino Visočanstvo je stiglo.

Analiza pravopisne norme honorifika i zamjenica koje se u mađarskom jeziku koriste za izražavanje socijalne deikse i uljudnosti provedena je u 12. izdanju pravopisa mađarskoga jezika *A magyar helyesírás szabályai* (2015) Mađarske akademije znanosti. Prema ovome pravopisu (2015: 64) zamjenice koje se odnose na osobu kojoj se govornik obraća ili je spominje u komunikacijskom činu pišu se malim početnim slovom unutar teksta (Primjer 25a). Međutim, kada govornik želi izraziti svoje poštovanje prema sugovorniku, određeni se honorifici ili zamjenice poput zamjenica *ön/önök* pišu se velikim početnim slovom (Primjer 25b). U slučaju honorifika odnosno titula koje se sastoje od više riječi samo se prva riječ piše

velikim početnim slovom (Primjer 25c), a u službenim dokumentima i pismima titule oslovljavanja također se pišu velikim početnim slovom (Primjer 25d).

Primjer 25

- a) Valószínűleg önöket is érdeklik fejlesztési terveink. [hr. Vjerojatno Vas zanimaju i naši razvojni planovi.]
- b) A legfőbb érdem az Önöké. [hr. Glavna zasluga je Vaša.]
- c) Bocsássa meg, Igazgató úr, hogy soraimmal felkeresem! [hr. Oprostite, gospodine direktore, dolazim zbog svojih redaka!]
- d) Tisztelt Osztályvezető Úr! [hr. Poštovani voditelju odjela!]

Za analizu pravopisne norme *ti/Vi* zamjenica i honorifika u slovenskom jeziku korišteno je peto izdanje *Slovenskog pravopisa* Slovenske akademije znanosti i umjetnosti iz 1997. godine. Prema navedenom pravopisu (Ibid. 1997: 25) osobne zamjenice poput *ti*, *vidva/vedve*, *vi/ve*, *oni* te posvojne zamjenice poput *tvoj*, *vajin*, *vaš* pišu se velikim početnim slovom ako se govornik obraća sugovorniku iz poštovanja u pismima i službenim dokumentima (Primjer 26a). Pravopis preporuča da se množinski oblici osobnih i posvojnih zamjenica za 2. lice pišu velikim početnim slovom kada govornik želi izraziti poštovanje prema sugovorniku, a malim početnim slovom kada se obraća kolektivu. Nadalje, titule koje se koriste za osobe na visokim pozicijama pišu se velikim početnim slovom kao u primjeru 26b. Zamjenice kojima se oslovljava sugovornik i drugi izrazi kojima se iskazuje poštovanje prema sugovorniku pišu se malim početnim slovom bez obzira na to što izražavaju poštovanje (Primjer 26c).

Primjer 26

- a) Na domaće slavlje mislim povabiti tudi Tebe. [hr. Namjeravam Te pozvati na kućno slavlje.]
- b) Vaša Ekszellenca! [hr. Vaša Ekscelencija!]
- c) Če vaša ekszellenca želi videti predstavu, bomo počaščeni. [hr. Mi ćemo biti počašćeni, ako vaša ekscelencija želi vidjeti predstavu.]

Analiza hrvatskih, mađarskih i slovenskih pravopisa pokazala je zastupljenost nekih pragmatičkih informacija kada je riječ o upotrebi zamjenica *ti* i *Vi* te honorifika. Prema pravopisnoj normi u navedenim jezicima zamjenice koje se koriste pri oslovljavanju sugovornika pišu se malim početnim slovom, osim ako se želi iskazati poštovanje prema sugovorniku-u tom slučaju pišu se velikim početnim slovom. Kada se u hrvatskom i slovenskom jeziku želi iskazati poštovanje honorificima od više sastavnica, svaka se sastavnica piše velikim početnim slovom, dok se u mađarskom jeziku samo prva sastavnica piše velikim početnim slovom. Nadalje, u mađarskom i slovenskom pravopisu zastupljene su upute za pisanje zamjenica i honorifika u službenim dokumentima i pismima, dok hrvatski ne uključuje takav pravopis. Provedenom analizom utvrđene su specifičnosti pojedinih

pravopisnih normi koje se odnose na pisanje zamjenica i honorifika. Kao i u slučaju rječnika i gramatika, držimo da bi pojedina pravopisna pravila trebalo proširiti pragmatičkim informacijama o upotrebi danih izraza u pisanoj formi s obzirom na načela uljudnosti u trima jezicima.

4. Rasprava

U prvom dijelu istraživanja provedena je analiza T/V sustava oslovljavanja i honorifika u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku. Na temelju analize dolazi se do zaključka da je T/V sustav oslovljavanja ukorijenjen u jezičnim sustavima analiziranih jezika te da se koristi pri izražavanju konteksta socijalne deikse i uljudnosti. Bez obzira na to što se socijalna deiksa i uljudnost izražavaju u svakodnevnim životnim situacijama, istraživanja o fenomenu uljudnosti slabo su zastupljena u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jezikoslovlju. T/V sustav u hrvatskom i slovenskom jeziku izražava se osobnim zamjenicama *ti* i *Vi* dok mađarski sadrži znatno više zamjeničkih formi za oslovljavanje sugovornika. U hrvatskom i slovenskom jeziku navedene zamjenice označavaju 2. lice jednine i množine, a u mađarskom jeziku uz zamjenice za 2. lice jednine i množine, kojima se oslovljava sugovornik, koriste se i zamjenice u 3. licu jednine i množine koje se također odnose na sugovornika. To su zamjenice *ön* (mn. *önök*) i *maga* (mn. *maguk*) te iako se u brojnim rječnicima i gramatikama navode kao sinonimi, među njima postoje razlike s obzirom na sociolingvističke faktore (dob, društveni status i spol govornika i sugovornika) zbog kojih se ne upotrebljavaju u istom kontekstu. Nadalje, iako je T/V sustav oslovljavanja izuzetno sličan u hrvatskom i slovenskom jeziku, u slovenskom jeziku oslovljavanje sugovornika ne provodi se samo *ti/ Vi* zamjenicama već su razvijene i druge zamjeničke forme oslovljavanja kao što je forma *napol vikanje*, koja se nalazi između T/V forme oslovljavanja, a na njezinu upotrebu ne utječe dob i društveni status sudionika komunikacijskoga čina. Uz navedenu formu u slovenskom jeziku razvijena je i dvojina, koju neki autori smatraju neutralnom formom i zamjenom za zamjenicu *vi*, te forma *onikanje*, koja se koristi za direktno i indirektno obraćanje sugovorniku, a može se odnositi i na odsutnu osobu. Nadalje, analiza honorifika pokazuje da se honorifici odnosno leksička i gramatička sredstva koja zamjenjuju T/V sustav oslovljavanja u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku koriste u svrhu izražavanja formalnosti, višeg društvenog statusa, poštovanja i distance između govornika i sugovornika. Honorifici *gospodin*, *gospođa* i *gospodična*, u mađarskom jeziku *úr*, *asszony* i *úrhölgy*, te u slovenskom jeziku *gospod*, *gospa* i *gospodična* izražavaju poštovanje, formalnost i distancu, a najčešće se upotrebljavaju uz titule društvenoga statusa ili zanimanja te ime i prezime.

Analiza pragmatičkih informacija u leksikografskim odrednicama u normativnim priručnicima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika, provedena u sklopu ovoga rada, primarno se odnosila na opise upotrebe i funkcija izabranih leksema s obzirom na sociopragmatičke i komunikacijske čimbenike. Na temelju rezultata provedenog istraživanja

donosimo sljedeće zaključke. Leksikografske odrednice osobnih zamjenica *ti* i *vi* u hrvatskim i slovenskim jednojezičnim rječnicima ne sadrže detaljne opise njihovih socijalno deiktičkih obilježja, kao ni kontekst upotrebe. Analizirane definicije u najvećem su broju slučajeva sažete i zastarjele te ih je potrebno nadopuniti sociopragmatičkim informacijama kako bi se točno definirale okolnosti jezične upotrebe dviju zamjenica. Za razliku od definicija u hrvatskim i slovenskim jednojezičnim rječnicima, u mađarskim jednojezičnim rječnicima leksikografske natuknice o osobnim zamjenicama koje se koriste za oslovljavanje sugovornika i honorificima sadrže nešto detaljnije opise i sociopragmatičke informacije o zamjenicama, međutim držimo da i u njima postoji prostor za daljnja poboljšanja.

Analizom gramatika hrvatskog i slovenskog jezika utvrđeno je da definicije osobnih zamjenica *ti* i *vi* ne uključuju detaljne informacije o njihovoj socijalno deiktičkoj funkciji. Gramatike mađarskoga jezika također ne sadrže detaljne definicije i opise funkcija osobnih zamjenica *te/ti*, ali pri definiranju zamjenica *ön* i *maga* navodi se razlika među njima, kao i sociolingvistički faktori koji utječu na upotrebu zamjenica. Iako su definicije osobnih zamjenica koje se koriste za oslovljavanje u mađarskom jeziku detaljnije opisane nego u gramatikama hrvatskoga i slovenskoga jezika, također držimo da ih treba proširiti sveobuhvatnim informacijama o kontekstu upotrebe pri izražavanju socijalne deikse i uljudnosti. Do sličnih smo zaključaka došli analizom opisa pravopisne norme osobnih zamjenica *ti/vi* i honorifika u hrvatskom, mađarskom i slovenskom pravopisu.

Smatramo da bi se uvođenjem veće količine (socio)pragmatičkih informacija u opise triju jezika preciznije definirala njihova uporabna obilježja, čime bi se uvelike olakšalo njihovo usvajanje i ispravna upotreba. Analizom se utvrđuje da su pragmatičke informacije slabo zastupljene u normativnim priručnicima triju jezika, s time da su u normativnim priručnicima mađarskoga jezika prisutne više nego u ostalima. Budući da se ova analiza odnosila na leksičko-gramatička i leksička sredstva izražavanja uljudnosti, smatramo da bi njihova pragmatička obilježja trebala u najvećoj mjeri biti obuhvaćena rječničkim opisima – kako na mikrorazini tako i na makrorazini rječnika (npr. strategije načela uljudnosti mogu se prikazati na makrorazini rječnika i potom povezati s pojedinim rječničkim natuknicama). U okviru rječničkih natuknica valjalo bi navesti preciznije upute o upotrebi T/V zamjenica i honorifika, a one sa zastarjelim značenjem urediti. Kvaliteta rječničkih opisa mogla bi se unaprijediti brojnijim i preciznijim primjerima, a valjalo bi razmotriti i mogućnost uvođenja glosa s pragmatičkim informacijama.

5. Zaključak

U ovome radu bavili smo se načelima, sredstvima i strategijama izražavanja uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku. U teorijskom dijelu rada prikazali smo temeljna načela i strategije uljudnosti, s posebnim osvrtom na socijalne deiktike (T/V oslovljavanje i honorifici). Prikazali smo primjenu teorije uljudnosti u istraživanjima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika, nakon čega smo se posvetili analizi obrade osobnih zamjenica *ti* i *Vi* te izabranih honorifika u jednojezičnim rječnicima, gramatikama i pravopisima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika. U završnom dijelu rada bavili smo se pitanjem statusa i zastupljenosti pragmatičkih informacija u normativnim priručnicima triju jezika te smo na koncu iznijeli prijedloge za njihovo unaprjeđivanje.

Na temelju teorijskog dijela rada zaključujemo da je teorija uljudnosti slabo zastupljena u dosadašnjim istraživanjima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika. No, bez obzira na to, pokazalo se da je teorija uljudnosti primjenjiva u proučavanju navedenih jezika. Nadalje, zahvaljujući dosadašnjim istraživanjima o uljudnosti, u radu su utvrđena sredstva i strategije izražavanja uljudnosti u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku, s posebnim osvrtom na obilježja i specifičnosti T/V sustava oslovljavanja i honorifika u trima jezicima.

Analiza normativnih priručnika u hrvatskom, mađarskom i slovenskom jeziku pokazala je da su pragmatičke informacije o uljudnosti i socijalnoj deiktčnosti zastupljene u određenoj mjeri u rječnicima, gramatikama i pravopisima, međutim smatramo da u većini analiziranih normativnih priručnika postoji potreba za njihovim proširivanjem. Budući da je pragmatika mlada lingvistička disciplina, njezina primjena u normativnim priručnicima hrvatskog, mađarskog i slovenskog jezika je vrlo slabo zastupljena. Vjerujemo da smo ovim istraživanjem pokazali da je upotreba (socio)pragmatičkih informacija u rječnicima, gramatikama i pravopisima nužna za postizanje preciznih lingvističkih opisa socijalnih deiktika i njihove upotrebe.

6. Literatura

1. Anić, Vladimir; Silić Josip. 2001. *Pravopis hrvatskoga jezika*. Novi liber; Školska knjiga: Zagreb
2. Anić, Vladimir; Jojić, Ljiljana. 2004. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Novi liber: Zagreb
3. Anić, Vladimir. 2015. *Anićev školski rječnik hrvatskoga jezika*. Znanje: Zagreb
4. Barčot, Branka; Karlić, Virna. (u postupku objavljivanja) *Leksikografska obrada pragmatičkih informacija u dvojezičnim rječnicima*. Zbornik s međunarodne konferencije *Leksikografski susreti*, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
5. Barić, Eugenija et al. 1997. *Hrvatska gramatika*. Školska knjiga: Zagreb
6. Brown, Roger; Gilman, Albert. 1960. *The Pronouns of Power and Solidarity*. *Style in language*, MIT Press, pp. 253-276
7. Brown, Penelope; Levinson, Stephen C. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press
8. Bago, Petra; Karlić, Virna. 2020. *Pragmatika i leksikografija: Deiktici kao izazov suvremene leksikografije*. *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 46, no. 2, pp. 749-63 *hrcak.srce.hr*, doi:10.31724/rihjj.46.2.16.
9. Cveček, Karmen. 2014. *Slovenske ustreznice izražanja vljudnosti v podnapisih ameriške humoristične serije Prijatelji/Friends*. Diplomski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Mariboru.
10. Dömötör, Adrienne. 2005. *Tegezés/nemtegezés, köszönés, megszólítás a családban*. *Magyar nyelvőr* 129. évfolyam 3. szám, pp. 299-318, URL: <http://epa.oszk.hu/00100/00188/00039/pdf/129304.pdf>
11. Domonkosi, Ágnes. 2017. *A nyelvi kapcsolat tartás alapformá, megszólítások és köszönések. A magyar nyelv jelene és jövője*, Gondolat kiadó, pp. 279–98. URL: <http://real.mtak.hu/75699/>.
12. Domajnko, Barbara et al. 2018. *Učitelj kot retorik*. Pedagoški inštitut: Ljubljana.
13. Diessel, Holger. 2012. *Deixis and demonstratives*. *An international hand book of natural language meaning* 3. pp. 2407-2431.

14. Fillmore, Charles J. 1975. *Santa Cruz Lectures on Deixis 1971*. URL: <https://www.scribd.com/document/429941982/Fillmore-Charles-1975-Santa-Cruz-Lectures-on-Deixis>. (pristupljeno 29. rujna 2020.)
15. Grice, Paul H. 1975. *Logic and Conversation*. In P. Cole, J. L. Morgan (ed.), *Syntax and Semantics*, Vol. 3: *Speech Acts*, New York: Academic Press, pp. 41-58
16. Hegedűs, Rita. 2005. *Magyar nyelvtan. Formák, funkciók, összefüggések*. Tinta Könyvkiadó, Budimpešta.
17. Jónap, Rita. 2018. *Tegezzem vagy magázzam? Tények a nyelv és az illem átalakulásáról*. Nők lapja. pp. 14-17 URL: <https://www.noklapja.hu/olvasnivalo/2018/11/07/tegezzem-vagy-magazzam-tenyek-a-nyelv-es-az-illem-atalakulasarol/>.
18. Keszler, Borbála. 2000. *Magyar grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budimpešta.
19. Kuna, Branko. 2009. *Uljudnost i njezini učinci u komunikaciji*. *Lingua Montenegrina, časopis za jezikoslovna, književna i kulturna pitanja*, vol. 1, no. 3, pp. 81–93.
20. Katnić-Bakaršić, Marina. 1999. *Lingvistička stilistika*. Open Society Institute, Budimpešta.
21. Kunst, Gnamuš Olga. 1991. *Vljudnost in posrednost pri izrekanju zahtev*. Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani. URL: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-PDA23SSH>. (pristupljeno 29. rujna 2020.)
22. Kordić, Snježana. 1991. *Konverzacijske Implikature (Conversational Implicatures)*. SSRN Scholarly Paper, ID 3442421, Social Science Research Network. URL: <https://papers.ssrn.com/abstract=3442421>
23. Leech, Geoffrey N. 1983. *Principles of Pragmatics*. Longman.
24. Lakoff, Robin T. 1990. *Talking Power: The Politics of Language in Our Lives*. Basic Books.
25. Levinson, Stephen. 1983. *Pragmatics*. Cambridge University Press. Cambridge.
26. Marot, Danijela. 2005. *Uljudnost u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji*. *FLUMINENSIA: časopis za filološka istraživanja*, vol. 17, no. 1, pp. 53–70.

27. Matešić, Mihaela; Marot Kiš, Danijela. 2015. *Pragmatika gramatičkih oblika: morfološka i sintaktička sredstva kao načini za iskazivanje uljudnosti*. FLUMINENSIA: časopis za filološka istraživanja, vol. 27, no. 2, pp. 103–16.
28. Markanović, Marijana. 2019. *Sličnosti i razlike invokacijskog obraćanja u poljskom i hrvatskom jeziku i kulturi*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Diplomski rad.
29. Modrijan, Nina. 2004. *Korpusni pristop pri analizi naslavljanja*. Jezikovne tehnologije, pp. 33.
30. Nidorfer, Mojca Š. 2016. *Sporazumevanje po elektronski pošti in kategorija vljudnosti*. Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 35-45 URL: <http://slovinci.rs/mojca-nidorfer-siskovic-sporazumevanje-po-elektronski-posti-in-kategorija-vljudnosti/> (pristupljeno 29. rujna 2020.)
31. Ozer, Katalin. 2016. *Makrolingvistički aspekti oslovljavanja u nemačkom, srpskom i mađarskom jeziku*. Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet. Doktorska disertacija.
32. Pomázi, Gyöngyi. 2015. *A magyar helyesírás szabályai*. Akadémiai Kiadó, Budimpešta
33. Reindl, Donald F. 2007. *Slovene Ultra-Formal Address: Borrowing, Innovation, and Analysis*. Filozofska fakulteta, Ljubljana URL: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-QFLUC6O8>. (pristupljeno 29. rujna 2020.)
34. Schirm, Anita. 2000. *A tegezés és a magázás*. *Edés anyanyelvünk*, 22. évfolyám 5. szám.
35. Siewierska, Anna. 2004. *Person*. Cambridge Core. doi:10.1017/CBO9780511812729.
36. Silić, Josip; Pranjković Ivo. 2005. *Gramatika Hrvatskoga Jezika : Za Gimnazije i Visoka Učilišta*. Školska knjiga, Zagreb
37. Szili, Katalin. 2000. *Az udvariasság elméletéről, megjelenésmódjairól a magyar nyelvben*. *Hungarológia 2*, Nemzetközi Hungarológiai Központ, pp. 261-282
38. Szili, Katalin. 2007. *Az udvariasság pragmatikája*. *Magyar nyelvőr*. 131 évfolyám 1. szám, pp. 1-17
39. Sivrić, Marijana. 2008. *Moć i solidarnost u načinima obraćanja*. *Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru*, pp. 118–31.
40. Šipka, Danko. 2006. *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Matica srpska.

41. Šabec, Nada. 2003. *Slovene-English Language Contact: Lexical, Syntactic, Pragmatic and Intercultural aspects*. *Jezik u društvenoj interakciji*, pp. 471-481. URL: https://www.academia.edu/6954961/Slovene_English_language_contact_lexical_syntactic_pragmatic_and_intercultural_aspects. (pristupljeno 29. rujna 2020.)
42. Šabič, Petra. 2014. *Načelo vljudnosti v skupini ljudi na primeru javnega diskurza*. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Diplomski rad, Ljubljana
43. Toporišič, Jože, editor. 1997. *Slovenski Pravopis*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Znanstveno raziskovalni center SAZU
44. Toporišič, Jože. 2000. *Slovenska slovnica*. Znanstvena založba Filozofske fakultete, Univerza v Ljubljani
45. Wang, Anmin. 2015. *Pragmatic Information in Learners Dictionaries: Redefined*. URL: https://www.academia.edu/17586442/Pragmatic_Information_in_Learners_Dictionaries_Redefined (pristupljeno 29. rujna 2020.)

Izvori:

1. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Kézikönyvtár- Arcanum, URL: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/> (pristupljeno 29. rujna 2020.)
2. *Fran.si*. Slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, URL: <https://fran.si> (pristupljeno 29. rujna 2020.)
3. *Hrvatski jezični portal/ Croatian Language Portal*, URL: <http://hjp.znanje.hr> (pristupljeno 29. rujna 2020.)
4. *Hrvatska enciklopedija*. Mrežno izdanje, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, URL: <https://www.enciklopedija.hr> (pristupljeno 29. rujna 2020.)
5. *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, URL: <http://pravopis.hr/rjecnik> (pristupljeno 29. rujna 2020.)
6. Jozić, Željko; Hudeček, Lana; Mihaljević, Milica (ur. mrežnoga izdanja) 2013. *Školski rječnik hrvatskoga jezika*. Školska knjiga. Zagreb, URL: <http://rjecnik.hr> (pristupljeno 29. rujna 2020.)

7. *Wikiszótár*- Magyar értelmező szótár, URL:<https://wikiszotar.hu/ertelmezo-szotar> (pristupljeno 29. rujna 2020.)